

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Науково-дослідна лабораторія
з проблем протидії злочинності

**АЛГОРИТМ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ
ОРГАНІЗАЦІЄЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ
ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО
ВЖИВАННЯ,
ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ**

Науково-методичні рекомендації

Харків 2016

УДК [343.123.12:343.57](076)(477)
ББК 67.9(4УКР)311я73
А 45

*Схвалено на засіданні науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ
25 листопада 2016 р., протокол № 14*

A45	Алгоритм документування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацію або утримання місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення [Текст] : наук.-метод. рек. / К. Л. Бугайчук, О. О. Савченко, О. В. Федосова. – Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ. – 2016. – 162 с.
------------	--

У науково-методичних рекомендаціях визначені загальні правові положення, розкрито організаційно-тактичні основи документування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, а також показані особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій при їх розслідуванні.

Для оперативних та слідчих працівників органів та підрозділів Національної поліції, а також викладачів, ад'юнктів, курсантів і студентів ВНЗ МВС України та інших навчальних закладів юридичного спрямування.

УДК [343.123.12:343.57](076)(477)
ББК 67.9(4УКР)311я73

©Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2016

Зміст

Вступ	5
1. Загальна характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	9
2. Кримінально-правова характеристика та особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення	17
3. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення	34
4. Особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції	41
5. Виявлення фактів вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення	50
6. Документування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення	62
7. Реалізація матеріалів, зібраних за фактами незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання виробництва чи виготовлення	72
8. Загальний порядок документування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин	

або їх аналогів шляхом проведення оперативної закупки	78
9. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення	90
10. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення	96
Висновки	107
Список використаної літератури	109
Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні	113
Зовнішні ознаки наркотичного сп'яніння	135

Вступ

Протидія наркоманії і наркобізнесу в державі, недопущення розвитку їх антисоціальних тенденцій, а також регуляторна державна політика в цій сфері на сучасному етапі є необхідною умовою розвинутого суспільства, важливим фактором його економічного, культурного та правового рівня.

Наркоманія і незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів належать до суспільно небезпечних явищ, які тісно пов'язані з організованою злочинністю і мають глобальний характер, оскільки створюють загрозу здоров'ю населення, сприяють вчиненню інших злочинів.

Варто зазначити, що лише у 2015 році підрозділами Головного управління у Харківській області викрито 1215 злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, направлено до суду кримінальні провадження відносно 941 особи, яких викрито у вчиненні 1461 правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів. В ході досудового розслідування цих проваджень з незаконного обігу вилучено 341 кг наркотичних речовин¹.

Під час аналізу стану криміногенної обстановки у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід враховувати стан поширеності кількості осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у немедичних цілях, без призначення лікаря як на території оперативного обслуговування підрозділу Національної поліції так і в державі зокрема.

Небезпека цієї хвороби полягає в тому, що вона дуже швидко й безповоротно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини. Смерть здебільшого настає через кілька років інтенсивного вживання наркотиків, але їй передують повна деградація особи (відмова від соціально корисної праці, психічна нестійкість, порушення у статевій сфері, втрата пам'яті, тероризування рідних і знайомих тощо). Звідси і випливає нерозривний зв'язок наркоманії зі злочинністю, який проявляється у:

¹ Інформація про результати роботи підрозділів поліції ГУНП в Харківській області за 2015 рік : статистичні дані [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Головного управління Національної поліції в Харківській області. – Режим доступу: <https://hk.npu.gov.ua/uk/publish/article/192220>

– злочинах, вчинених під безпосереднім впливом наркотиків на організм: вбивства, тілесні ушкодження, зґвалтування, хуліганство тощо;

– вчиненні злочинів з метою заволодіння грошима або речами для придбання наркотиків (сьогодні частка таких злочинів становить понад 10% від усієї сукупності крадіжок, розбоїв, грабежів і вимагань);

– протиправних діях, пов'язаних із виготовленням та збутом наркотиків, найнебезпечніші з яких відносяться до наркобізнесу і мають ознаки організованої злочинності.

Аналіз сучасного стану злочинності, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, дозволяє виділити такі специфічні риси як: виключно високий рівень збагачення осіб, які вчиняють злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків; найбільша частка осіб, які залучені до незаконного обігу наркотиків – це молодь віком до 30-ти років; особливий характер зв'язків між суб'єктами в сфері незаконного обігу наркотиків².

Незаконний обіг наркотичних засобів перетворився на комерційну індустрію, яка стала невід'ємною частиною злочинної економіки. Поширення наркотиків уже давно набуло організованих форм, і основна причина розквіту цього злочинного бізнесу полягає в його винятковій прибутковості. Важливо підкреслити, що жодний вид злочинної діяльності не може зрівнятися з наркобізнесом за рівнем прибутків.

Криміногенна обстановка, що склалася у сфері обігу наркотиків, несе загрозу не тільки економічним основам країни, але і генофонду України.

Особливу стурбованість викликає те, що кількість осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, поповнюється переважно за рахунок молоді, що, в свою чергу, спричиняє тенденціям зростання їх криміналізації на тлі низької ефективності медичної допомоги наркохворим, скрай обмеженого використання сучасних програм їх психосоціальної реабілітації та адаптації в суспільстві.

Слід зазначити, що незважаючи на появу в Україні синтетичних наркотиків, популярним предметом злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, залишаються традиційні наркотичні засоби, вироблені з наркомістких рослин вітчизняного похо-

² Курс кримінології: Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М. В. Корнієнко, В. Б. Романиук, І. М. Мельник та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

дження, таких як конопля та мак снотворний. Набуло значного поширення вживання лікарських препаратів, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини, у немедичних цілях. Зазначені психоактивні речовини найчастіше використовуються в наркопритонах.

За своєю поширеністю серед злочинів у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин або їх аналогів вагому частку становлять злочини, передбачені ст. 307 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ст. 309 КК «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту», ст. 317 КК «Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів».

Слід зазначити, що дійсний стан поширеності злочинів щодо організації або утриманні місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відрізняється ще більшими кількісними показниками їх вчинення. Це обумовлено, з одного боку, латентним характером вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 317 КК України, а з іншого – певними недоліками у роботі оперативних підрозділів Національної поліції щодо документування фактів організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Дані недоліки полягають, насамперед, у не використанні оперативними працівниками заходів щодо фіксації діяльності наркопритонів та осіб до цього причетних, що призводить до притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за статтею 309 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання та інші дії щодо наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, або в кращому випадку – за ст. 307 КК України, яка передбачає відповідальність за ті ж самі дії, але які вчинені з метою збуту зазначених засобів та речовин.

На сьогоднішній день проблема документування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення у сучасних умовах є комплексною, що обумовлено

вимогами діючого Кримінального процесуального кодексу України та внесенням відповідних змін до діючого Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», і охоплює діяльність різних підрозділів Національної поліції, до яких, у першу чергу, відносяться оперативні та слідчі підрозділи. На ефективність боротьби з розглядуваними злочинами безумовно впливає знання правоохоронцями основ тактики їх виявлення та документування.

У зв'язку з тим, що рівень злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення залишається досить високим та з метою покращення роботи підрозділів Національної поліції України у цьому напрямку, була здійснена спроба розробки алгоритму документування зазначених злочинів в умовах діючого законодавства, який знайшов своє відображення у підготовлених науково-методичних рекомендаціях.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Згідно ст. 49 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я і держава повинна забезпечити їй це право. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, передбачених розділом XIII особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». Розділ XIII включає суспільно-небезпечні діяння, які за особливостями об'єкту посягання та характером і змістом об'єктивної сторони відносяться до двох категорій: це злочини у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Здоров'я як соціальна цінність – це нормальна діяльність організму людини, її фізичне та психічне благополуччя; як родовий об'єкт злочину – сукупність суспільних відносин, що забезпечують повноцінне фізичне та психічне здоров'я необмеженої кількості не персоніфікованих осіб в масштабах будь-яких територіальних одиниць (області, регіону, країни).

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Предметом даної категорії злочинів виступають наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Визначення поняття «наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги» закріплено в ст. 1 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»³, що

³Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>

позитивно відображається на однаковості їх тлумачення та використанні в інших нормативно-правових актах, службовій документації та правоохоронній діяльності. Однак, указаний Закон надає лише загальне уявлення про зазначені речовини, а конкретну їх деталізацію з визначенням міжнародної незареєстрованої та хімічної назв здійснено в Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України⁴. Перелік складається з урахуванням положень і вимог відповідних міжнародних конвенцій та протоколів ООН⁵, він постійно змінюється у зв'язку з доповненням новими видами речовин, потенційна небезпека яких зумовлюється тяжкими наслідками як для здоров'я конкретної особи, так і для здоров'я населення, економіки, для кожної окремої сім'ї та суспільства в цілому. У даному Переліку наркотичні засоби, психотропні речовини та їх прекурсори наведено в чотирьох таблицях, які містять дев'ять списків, згідно з якими здійснюється їх класифікація⁶.

1. Наркотичні засоби – це включені до Переліку речовин природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Найбільш поширеними наркотичними засобами в Україні є макова соломка, опій та екстракційний опій, героїн, марихуана, гашиш (анаша), кокаїн.

Макова соломка – це всі частини (як цілі, так і подрібнені, як висушені, так і невисушені, за винятком дозрілого насіння) усіх сортів маку снотворного, зібраного будь-яким способом, що містять наркотично активні алкалоїди опію. Переробка висушених коробочок і стебел маку за допомогою м'ясорубки, кавомо-

⁴Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/770-2000-p>.

⁵Єдиній Конвенції про наркотичні засоби з додатком – «Список наркотиків, що перебувають під міжнародним контролем» (1961 р.); «Конвенції про психотропні речовини» (1971 р.); «Конвенції ООН по боротьбі проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» (1988 р.).

⁶Відповідно до наведеної класифікації наркотичні засоби і психотропні речовини поділяються на: особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини, обіг яких заборонено; наркотичні засоби і психотропні речовини, обіг яких обмежено; наркотичні засоби і психотропні речовини, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю; рослини, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей.

лки, кулькового млина, а також шляхом розтирання у ступці дає можливість отримати подрібнену соломку рослини маку.

Опій та екстракційний опій – це наркотики, одержані від переробки молочного соку недозрілих коробочок маку, що містять наркотичні засоби – морфін, кодеїн, тебаїн. Екстракційний опій (екстракт макової соломки) – засіб, отримуваний з макової соломки будь-яким способом добування (екстракції) наркотично активних алкалоїдів водою або органічними розчинниками. Зовнішньо названі наркотики можуть мати вигляд твердих безформних грудок і таблеток – від темно-коричневого до чорного, рідини – від коричневого до темно-коричневого кольору.

Героїн – напівсинтетичний наркотичний засіб, похідний морфіну, який за наркотичною активністю перевищує його в декілька разів. Героїн являє собою порошок різних кольорів – від білого до коричневого (залежно від ступеня очистки).

Марихуана – це суміш висушених або невисушених верхівок рослин з листям і залишками стебла будь-яких сортів конопель без центрального стебла, інколи з певною кількістю насіння. Колір – світло-зелений, зелений, рідко коричневий, залежно від часу і методу переробки сировини. Якість марихуани залежить від місця зростання конопель, місця збирання і навіть від часу доби, коли збирався «врожай».

Гашиш (анаша) – спеціально виготовлена суміш відокремленої смоли і пилку конопель або суміш, виготовлена шляхом обробки (подрібнення, пресування тощо) верхівок конопель з різними наповнювачами. Колір гашишу – від світло-зеленого до коричневого. Має характерний запах.

Кокаїн – це порошок або паста, одержані з листя рослини коки, що росте у Південній Америці, Африці, на островах Шрі-Ланка (Цейлон) і Ява. Порошок білого кольору, паста – білого, кремового чи бежевого кольору. У медичній практиці застосовують лікарський препарат кокаїну-гідрохлорид. Це безбарвні голчасті кристали або білий кристалічний порошок, гіркий на смак, який при нанесенні на язик викликає відчуття заміління (стерплості).

Синтетичні наркотики – це наркотики, синтезовані в хімічних лабораторіях (часто кустарних) з різних хімічних речовин (первитин, метадон, фентаніл, фенамін, мелоквалон та ін.).

2. Психотропні речовини – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та

справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або обумовлювати порушення сприйняття, емоцій, мислення, поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Психотропні речовини є предметом злочинів, передбачених статтями 305, 307, 308 і 309 КК. До психотропних речовин відносять мескалін, амфетамін, барбітал, діазепан, феназепам, ЛСД тощо.

3. Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, їх хімічна структура і властивості подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють. Виготовлення аналогів наркотичних засобів та психотропних речовин здійснюється при створенні нових фармацевтичних препаратів. Крім звичайних (за характером дії на організм людини) норми Кримінального кодексу України⁷ в якості кваліфікуючої ознаки передбачають *особливо небезпечні наркотичні засоби та психотропні речовини* (зокрема, ч. 2 статей 305; 307; 314 КК).

Перелік особливо небезпечних наркотичних засобів та психотропних речовин визначений шляхом складання спеціального списку (список № 1 і 2 Таблиці 1 Переліку) ті наркотичні засоби та психотропні речовини, які становлять особливу небезпеку для здоров'я населення. До них віднесені, наприклад, героїн, кокаїновий кущ, кока лист, макова соломка (концентрат з макової соломки), ефедрин, опій; психотропні речовини - катинон, ЛСД, ЛСД-25, парагексил, МДМА та інші.

Кількість наркотичних засобів чи психотропних речовин, які підлягають оцінці та врахуванню в процесі кваліфікації злочинів зазначеного виду визначаються у відповідності з діючою, на сьогоднішній день, *Таблицею невеликих, великих і особливо великих розмірів* наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які перебувають у незаконному обігу, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188⁸. До таблиці вклю-

⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-Ш [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

⁸ Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у

чені наркотичні засоби, що на сьогодні знаходяться в Україні в незаконному обігу (див. Додаток 2).

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів⁹ визначає *розмір (вагу у грамах)* цих предметів, який дозволяє відмежувати кримінально каране діяння з незаконними предметами від адміністративних правопорушень та виступає в якості кваліфікуючих ознак злочинів даної категорії.

Так, залежно від розміру діють наступні правила кваліфікації злочинів:

– *незаконні дії особи* (виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання) щодо наркотичних засобів або психотропних речовин у невеликих розмірах, вчинені без мети збуту, не утворюють складу злочину і тягнуть за собою адміністративну відповідальність за ст. 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення. У деяких випадках, коли предметом злочину, передбаченого ст. 309 КК, є особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, їх невеликий розмір не визначається (наприклад, героїн, меткатинон (ефедрон). У такому випадку відповідальність за ст. 309 КК настає в разі здійснення таких незаконних дій навіть із мізерною кількістю цих наркотичних засобів;

– *значний розмір* наркотичних засобів та психотропних речовин, за наявності якого настає кримінальна відповідальність, у Таблицях не визначено. Його наявність констатується тоді, коли вага відповідних речовин більша від невеликої їх кількості, але не досягає великого розміру – тому при вчиненні злочину щодо предмету у значних розмірах діяння кваліфікується за частинами першими відповідних статей КК;

– *незаконні дії з наркотичними засобами та психотропними речовинами у великих розмірах* кваліфікуються за частиною другою статей 305; 307; 308; 309 КК;

– *аналогічні дії щодо наркотичних засобів та психотропних речовин в особливо великих розмірах* кваліфікуються за частиною третьою статей 305; 307, 308; 309 КК.

незаконному обігу : наказ МОЗ України від 01.08.2000 № 188 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00>

⁹ Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/770-2000-p>.

При вирішенні питання про кваліфікацію злочинів щодо наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів різних видів розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості.

При цьому вага макової соломки чи марихуани (верхівок з листям і залишками стебел конопель) визначаються в залежності від того, були вони висушені чи ні.

Якщо ж кількість кожного з наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів самостійно визначена як «у невеликих розмірах», сумарний обрахунок виключається.

Якщо поряд із наркотичними засобами чи психотропними речовинами предметом злочину були також і прекуртори, об'єднання кількості таких засобів або речовин із кількістю останнього не допускається. Складання можливе лише кількості декількох прекурсорів різних видів¹⁰ (п. 21 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4).

Розміри наркотичних засобів рослинного походження, а також виготовлених у вигляді екстрактів, витяжок, відварів, інших рідин, згідно з існуючими методиками криміналістичних досліджень визначаються у перерахунку на суху речовину.

4. Прекуртори – речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці IV Переліку. В якості предмета злочину прекуртори передбачені в статтях 305, 311, 312 КК. Прекуртори – це речовини, які самі по собі не призначені для вживання з метою викликати наркотичне сп'яніння чи одурманювання, а служать сировиною для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин. До прекурсорів відносять ацетон, етиловий ефір, соляну кислоту, сірчану кислоту, толуол тощо.

Отже, відповідно до наведеної класифікації наркотичні засоби і психотропні речовини поділяються на:

1. особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини, обіг яких заборонено;

¹⁰ Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

2. наркотичні засоби і психотропні речовини, обіг яких обмежено;

3. наркотичні засоби і психотропні речовини, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю;

4. рослини, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей.

Крім цього, наркотичні засоби і психотропні можуть бути класифіковані за:

1. Джерелами походження, згідно з якими вони поділяються на: рослинного (кодеїн, морфін, опій, опій екстракційний, тебаїн тощо), напівсинтетичного (героїн, опій ацетильований, гідроморфон, еторфін тощо) та синтетичного походження (бупренорфін, метадон, промедол, первітин тощо).

2. Способами виробництва чи виготовлення, внаслідок чого бувають кустарно виготовлені наркотичні засоби (марихуана, опій екстракційний, опій ацетильований, ефедрон), виготовлені в лабораторних умовах (героїн, ЛСД, екстазі) та лікарські препарати, які містять наркотичні засоби і психотропні речовини та виробляються чи виготовляються промисловим способом (морфін, кодеїн, омнопон, тебаїн, кофекс тощо).

3. Фармакологічною дією на психічний та фізичний стан людини, згідно з якою вирізняють: психостимулятори (похідні від опію, тетрагідроканнабінолу, ефедрину, кокаїну, амфетаміни, метамфетамін), галюциногени (ЛСД, мескалін, МДА, псилоцибін, псилоцин), заспокійливі засоби та депресанти (пентобарбітал, фенобарбітал, фенозепам, діазепам, клоназепам). Разом з тим, необхідно зазначити, що розподіл наркотичних засобів і психотропних речовин за підставами, наведеними у даній класифікації, носить певною мірою умовний характер у зв'язку з тим, що деякі з них надають комплексний вплив на психіку людини.

4. Способами вживання споживачами, відповідно до яких наркотики поділяються на ті, що вживаються: перорально (ЛСД, метадон, екстазі), шляхом ін'єкції (розчин опію екстракційного, опій ацетильований, ефедрон, героїн), паління (марихуана, гашиш, опій, крек), інгаляції (героїн), вдихання через ніс (кокаїн, героїн, диметилтриптамін). Необхідно також зазначити, що деякі наркотики, наприклад героїн, можна вживати декількома способами, тому ця класифікація, як і попередня, має умовний характер.

Криміналістичне значення має класифікація наркотичних засобів і психотропних речовин за способом виготовлення, яка включає кілька їх груп.

1. Лікарські засоби або препарати, виготовлені на державних фармацевтичних підприємствах:

– виготовлені за встановленою технологією для легального використання (наприклад, психотропний лікарський препарат «Сибазон»);

– виготовлені з порушенням технології виробництва для нелегального використання (обігу).

2. Саморобні (кустарні) нелікарські засоби, виготовлені для нелегального обігу:

– виготовлення яких не потребує спеціальних знань у галузі хімії і фармації, а також спеціального обладнання (макова соломка);

– виготовлення яких потребує спеціального хімічного обладнання і спеціальних знань (героїн).

Наркотичні засоби та психотропні речовини, за обігом яких встановлено національний і міжнародний контроль, визначаються за міжнародними назвами та хімічними формулами. Водночас їх аналоги, які мають подібні властивості, не затверджуються як наркотичні засоби чи психотропні речовини міжнародними конвенціями ООН і не використовуються в торгівлі. А тому в багатьох випадках дії з ними не контролюються ані національним законодавством, ані міжнародними договорами у сфері боротьби з розповсюдженням наркотиків.

На території України заборонено обіг аналогів наркотичних засобів або психотропних речовин.

Для встановлення виду, назв і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналога, а також належності рослини до культур, які містять наркотичні засоби, необхідні спеціальні знання. Тому у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта.

2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ

Кримінальна відповідальність за **незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів** передбачена статтею 307 Кримінального кодексу України (далі – КК). Аналогічні дії щодо зазначених предметів, вчинені без мети збуту, утворюють склад злочину, передбачений статтею 309 КК України.

Незаконне виробництво, відповідно до Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» – це всі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку¹¹.

Серійне одержання зазначених засобів або речовин означає їх виготовлення серіями, за певним стандартом (нормою, зразком, мірилом), тобто вони є типовим виробом, що має задовольняти певним вимогам щодо якості, хімічного складу, фізичних властивостей, ваги, форм і розмірів, в тому числі умовах фармацевтичного підприємства. Це промисловий спосіб виготовлення зазначених засобів і речовин.

¹¹ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це всі протиправні дії (за винятком виробництва), включаючи рафінування та екстракцію, в результаті яких вони одержуються, а також перетворюються на інші готові до використання їх форми чи на лікарські засоби, що їх містять; створення їх будь-яким способом, незалежно від концентрації та фізичного стану початкового й одержаного продукту (твердого – порошкова маса, зерна, спресовані плитки; рідкого – розчини, суміші з нейтральними речовинами тощо).

Злочинним діянням у формі виготовлення можуть бути визнані: перероблення сировини, яка містить наркотичну речовину у стані, придатному для споживання, у вигляді хімічних сполук (шляхом екстрагування макової соломки); підвищення концентрації наркотичного засобу шляхом його рафінування (виготовлення з конопель гашишу, анаші, смоли і гашишної олії з додаванням до цих рослин домішок – розчинників, жирів, води та ін.) чи синтезування (отримання складних хімічних сполук з простих). Виготовлення наркотичних засобів та препаратів може бути здійснене шляхом приведення рослин, що відносяться до групи наркотиковмісних, до стану, який дає можливість використовувати їх як наркотичний засіб (сушіння та подрібнення конопель, збирання та послідуєuche висушування пилку, приготування відвару), а також відокремлення макових голівок з послідуєuchим подрібненням від рослин маку, збирання соку (опію), отримання смоли конопель шляхом теплової обробки або з використанням хімічних речовин, перегонки, очищення або синтезу різного роду нарко-, психотропомісних препаратів, фармакологічних прекурсорів з одержанням внаслідок таких дій призначених для вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Під **виготовленням прекурсорів** слід розуміти процес їх одержання з відповідної вихідної сировини будь-яким способом, у будь-якому вигляді (порошку, рідини, суміші тощо), приготування шляхом змішування різних хімічних препаратів або хімічного синтезу (реакції).

Незаконне виробництво та виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів утворює закінчений склад злочину з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації, незалежно від кінцевого результату.

Тому, припинення злочинного виробництва або виготовлення на той момент, коли особа, маючи на меті отримання в кінцевому результаті наркотичних засобів у великих або особливо великих розмірах, не здійснила свій намір, не виключає кваліфікації як закінченого складу злочину за відповідно частинами 2 або 3 статей 307 чи 309 КК.

Незаконним придбанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів необхідно вважати їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунки або сплати боргу, привласнення знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях.

Склад злочину незаконного придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відсутній у випадках придбання таких препаратів за виданим на законних підставах рецептом лікаря, а також під час оперативної закупівлі.

Злочинне діяння у формі **зберіганням** утворюють будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у володінні винного (він може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів настає незалежно від його тривалості, способів зберігання (таємно чи відкрито), місця зберігання цих засобів чи речовин.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту з однієї території на іншу в межах України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Для визнання перевезення незаконним не має значення, чи є особа власником цих засобів або речовин.

Обов'язковою ознакою злочинного перевезення є використання будь-якого транспортного засобу (потягу, літака, судна, автомобіля, міського автомобільного та електротранспорту тощо).

Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів потрібно відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, при якому транспорт не використовується. Такі дії повинні розглядатись як придбання та/або зберігання цих засобів і речовин з кваліфікацією за ст.ст. 307 або 309 КК з зазначенням відповідної ознаки злочину «придбання» або «зберігання».

Пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або іншим способом з одного місця в інше у межах України. При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Якщо злочин не був доведений до кінця з незалежних від волі винного причин (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії останнього належить кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину (ст.ст. 15 та 307, 309 КК).

Незаконний збут – будь-які способи оплатного чи безоплатного розповсюдження наркотичних засобів чи психотропних речовин серед невизначеного кола осіб (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позичання, за певних умов – введення наркотику чи психотропної речовини його володільцем іншій особі шляхом ін'єкцій, пригощання цигарками, які містять наркотик тощо). Незаконний збут передбачає відчуження цих засобів чи речовин іншій особі, яка може розпоряджатися ними (або їх частиною) як своїм майном.

При цьому не має значення та обставина, переслідувала особа мету одержати майнову вигоду чи такої мети не мала.

Обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогів особами, які їх виготовили разом або придбали за спільні кошти, збуту не утворюють.

Якщо наркотичний засіб було виготовлено з метою збуту, а особа не встигла його збути, діяння кваліфікується як виготовлення з метою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, як закінчений злочин, а не приготування до збуту.

Збут наркотичних засобів або психотропних речовин, поєднаний зі схиланням особи до їх вживання, утворює сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 307 і 315 КК. Незаконний збут передбачає відчуження цих засобів чи речовин іншій особі, яка може розпоряджатися ними (або їх частиною) як своїм майном.

Безоплатні передача чи пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин в місця позбавлення волі на прохання засудженого його рідними, близькими являється способом збуту таких предметів і кваліфікуються судами як збут за ч. 2 ст. 307 КК.

Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

Відмінність між складами злочинів, передбачених ст.ст. 307 та 309 КК, полягає у змісті та характері ознак суб'єктивної сторони злочину: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваних нею діянь, відповідальність за які передбачена ст. 307 КК, і бажає їх вчинити, маючи на меті збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. За ст. 309 КК кваліфікується вчинення діянь щодо названих предметів при відсутності у особи умислу щодо їх збуту.

Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: *великий або особливо великий* їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

У випадку, якщо особа під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини, що не відносяться до даної

категорії предметів (крейду, муку, цукор, тощо), з метою заволодіння грошима чи майном особи, яка придбає названі засоби або речовини, діяння містить ознаки шахрайства і повинно кваліфікуватись як шахрайство, а дії покупця – як замах на вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 307, 309 або 311 КК.

Збут наркотичних засобів або психотропних речовин вважається закінченим злочином з моменту передачі цих предметів від розповсюджувача до набувача, незалежно від того чи розпорядилася вона ними.

Якщо наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги були виготовлені як для особистого вживання, так і з метою збуту, вчинене діяння утворює сукупність злочинів і кваліфікується за ст.ст. 307 та 309 КК. За ст. 309 КК кваліфікуються дії винного лише в частині виробництва, виготовлення, перевезення, пересилання і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити.

Частина 2 статей 307, 309 КК передбачає кваліфікований склад злочину, а частина 3 – особливо кваліфікований.

В якості **кваліфікуючих ознак за ч. 2** даних статей передбачено вчинення названих вище злочинних діянь:

– за попередньою змовою групою осіб (ст.ст. 307, 309, 311 КК);

– повторно (ст.ст. 307, 309, 311 КК);

– особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст.ст. 308-310, 312, 314, 315, 317 (ст. 307 КК); передбачених ст.ст. 307, 308, 310, 317 (ст. 309 КК);

– із залученням неповнолітнього (ст. 307 КК);

– збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян (ст. 307 КК);

– збут чи передача цих засобів або речовин у місця позбавлення волі (ч. 2 ст. 307);

– якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах (ст.ст. 307, 309 КК), прекурсори у великих розмірах (ст. 311 КК);

– якщо предметом таких дій були особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини (ст. 307 КК).

Кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно» передбачає повторність злочинів двох видів: повторність тождних та повторність однорідних злочинів.

Повторність тотожних злочинів має місце у тих випадках, коли особа вчинила два або більше із діянь, передбачених ст. 307 (або 309, 311 відповідно) КК. Послідовне вчинення діянь стосовно одного предмету не утворює повторності. Так, кваліфікується як одиничний злочин виготовлення, перевезення та послідовне зберігання особою з метою збуту певної кількості одного наркотичного засобу.

Не можуть кваліфікуватися як повторні виробництво, виготовлення, придбання наркотичних засобів чи психотропних речовин та їх наступне зберігання, перевезення, пересилання і збут, які вчинені вперше і їх предметом від початку до кінця були одні й ті же наркотики або психотропні речовини.

Наприклад, особа з метою збуту придбала, макову соломку, перевозила, зберігала, а потім збула її чи виготовила з неї і збула ацетильований опій. У даному випадку всі дії з наркотичними засобами вчинені вперше і незважаючи на те, що кожна з них є самостійною і закінченою, вони не є повторними, а утворюють закінчений злочин, передбачений ч. 1 ст. 307 КК.

Виготовлення з тієї ж макової соломки ацетильованого опію вдруге і збут його іншій особі слід оцінювати як вчинення цього злочину повторно.

Згідно з ч. 2 ст. 32 КК не є повторністю *продовжуваний злочин*, що складається з двох або більше вчинених в різний час тотожних злочинних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Продовжуваний злочин схожий на повторність злочинів тому, що складається з кількох тотожних дій, але при продовжуваному злочині особа має єдиний злочинний намір, що охоплює заздалегідь поставлену мету та єдиний умисел, що об'єднує всі вчинені особою діяння. При повторному ж вчиненні злочинів кожен з них має свою суб'єктивну сторону і самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину. Продовжуваний злочин виключає повторність і діяння особи кваліфікується як єдиний злочин, наприклад, за ч. 1 ст. 307 КК – як продовжуваний збут наркотичних засобів.

Повторність однорідних злочинів має місце у тих випадках, коли до вчинення злочину, передбаченого ст. 307 КК, особа вчинила один із злочинів, передбачених будь-якою із статей, зазначених відповідно у частині 2 ст.ст. 307 та 309 КК.

Послідовне вчинення особою декількох злочинів із даної категорії утворює сукупність злочинів, кожен наступний якої

(крім першого) кваліфікується із вказівкою на названі вище злочини. Аналогічне правило кваліфікації застосовується і у випадку, коли особа в минулому була засуджена за вчинення однорідного або тотожного злочину або будь-якого із включених в якості кваліфікуючої ознаки статей.

Злочин належить кваліфікувати як здійснений *за попередньою змовою групою осіб* тоді, коли за домовленістю, яка виникла до початку вчинення відповідного злочину, в ньому брали участь як співвиконавці або з розподілом ролей два й більше суб'єкти злочину, які діяли для досягнення спільної мети – вчинення діянь стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів цих речовин або прекурсорів.

Залучення неповнолітнього (малолітнього) – це фактичне його втягнення повнолітньою особою у виробництво, виготовлення перевезення, зберігання з метою збуту (а рівно без мети збуту) або збут наркотичних засобів чи психотропних речовин, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 307 та 309 КК. Малолітній, щодо якого може бути вчинене будь-яке із злочинних діянь – це особа у віці до 14 років, неповнолітній – від 14 до 18 років.

Неповнолітній виступає співучасником злочину в якості співвиконавця або пособника. Його залучення відбувається шляхом фізичного (погрози, примусу, шантажу) або психічного (переконування, умовляння, обіцянки винагороди) впливу на особу, а також через обман залученого.

Неповнолітній може брати участь у вчиненні як одного з таких злочинних діянь, так і декількох з них (наприклад, у виробництві, перевезенні чи зберіганні наркотичних засобів чи психотропних речовин) як співвиконавець так і як пособник. Склад цього злочину є закінченим за умови, що неповнолітній брав участь у вчиненні цих дій хоча б один раз. Неповнолітній у цьому разі несе відповідальність за вчинення лише тих дій, які охоплювалися його умислом, тобто за ст. ст. 307 або 309 КК.

Якщо під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність можна розуміти певні дії дорослої особи, пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю, то вчинення злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів або психотропних речовин із залученням неповнолітнього можна характеризувати як будь-які умисні дії

особи, які здітні викликати у неповнолітнього бажання взяти участь у вчиненні аналізованих злочинів, або створити таку обстановку, коли неповнолітній буде змушений прийняти пропозицію щодо вчинення злочинних діянь; це фактичне втягнення суб'єктом злочину особи у віці від 14-ти до 18-ти років у виконання будь-якої дії, що складає об'єктивну сторону злочину.

В якості конструктивних ознак об'єктивної сторони втягнення в діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, необхідно звернути увагу на такі форми злочинного впливу на неповнолітнього як обіцянка, обман, погроза, умовляння та інші можливі діяння.

Обіцянка – це переконування зацікавленою особою у можливості забезпечення неповнолітньому отримання будь-яких благ, що є важливими чи становлять особливий інтерес для останнього. Обіцянки можуть бути пов'язані з задоволенням потреб неповнолітнього у наркотиках, якщо той є наркозалежним; у отриманні матеріальних благ, грошей. Також у виконанні обіцянки, що безпосередньо не пов'язана з інтересами неповнолітнього, але є важливою обставиною для нього. Наприклад, обіцянка сприяти особі у працевлаштуванні, надати допомогу у лікуванні рідних та близьких неповнолітнього та ін.

Кримінальна відповідальність за вчинення злочинного діяння із залученням неповнолітніх настає лише у тих випадках, коли винний усвідомлює, що залучена ним до злочину особа є неповнолітньою (малолітньою), або, коли він цього не усвідомлює, але повинен був і міг це усвідомлювати за конкретних обставин. Додаткової кваліфікації за ст. 304 КК вчинення діяння із залученням неповнолітнього (малолітнього) не потребує.

Як збут у місцях масового перебування громадян кваліфікуються будь-які умислі дії по відчуженню наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з передачею їх зацікавленим особам у приміщеннях або на прилеглий території навчальних закладів (шкіл, коледжів, університетів тощо), у місцях проведення культурних та спортивних закладів (на стадіонах, дискотеках, у комп'ютерних клубах, тощо), а також в інших місцях масового перебування громадян (авто- та залізничних вокзалах, аеропортах, ринках, парках, розважальних закладах).

Якщо збут наркотичних засобів або психотропних речовин супроводжується схилянням до їх вживання, вчинене утворює сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 307 та 315 КК.

Збут чи передача наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місця позбавлення волі – це будь-які дії по доставлянню заборонених предметів до приміщень або на територію кримінально-виконавчих установ як відкритого так і закритого типу, слідчих ізоляторів, ізоляторів тимчасового тримання, дисциплінарних батальйонів, гауптвахт, в яких відбувають покарання особи, засуджені до позбавлення волі тощо.

В якості **особливо кваліфікуючих ознак за ч. 3** передбачено вчинення названих вище злочинних діянь:

– *організованою групою (ст.ст. 307, 311 КК);*

– *якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах (статті 307, 309 КК), прекурсори в особливо великих розмірах (ст. 311 КК);*

– *вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього (ст. 307 КК), із залученням неповнолітнього (ст. 309 КК).*

З суб'єктивної сторони незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами вчиняються з прямим умислом. Особа усвідомлює, що вчиняє діяння, які можуть бути здійснені лише в передбаченому законом порядку і у відповідності з певними правилами, і бажає їх здійснення. Особливості кваліфікації виготовлення, придбання, зберігання, перевозки, пересилання прекурсорів пов'язані з метою вчинення таких діянь. Для особистого використання прекурсорів з метою виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин вчинене кваліфікується за ч. 1 ст. 311 КК. Якщо діяння вчинене з метою збуту прекурсорів іншим особам, котрі займаються незаконним виготовленням наркотиків або психотропів, – за ч. 2 ст. 311 КК.

Суб'єктом злочинів, передбачених статтями 307, 309 КК, може бути будь-яка осудна особа, яка досягла 16 років. При вчиненні зазначених незаконних дій з залученням неповнолітніх відповідальність настає з 18-ти років.

Вчинення службовою особою з використанням свого службового становища незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів з метою

збуту, а так само їх збут, утворює сукупність злочинів – ст. 364; ст. 307 або 311 КК.

Особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини – включені до списків № 1 і № 2 таблиці I Переліку наркотичних засобів і психотропних речовин, які є особливо небезпечними для здоров'я населення (наприклад, героїн, ЛСД). Згідно із законодавством їх обіг в Україні заборонено. Ця кваліфікуюча ознака характеризує якісні параметри предмета злочину – при цьому враховано ступінь небезпечності зазначених засобів і речовин для здоров'я людини, яку вони можуть становити у разі зловживання ними.

Великі й особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це кількісні параметри предмета контрабанди. Згідно з приміткою до ст. 305 КК ці розміри визначаються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. При вирішенні питання про розміри предмета даного злочину необхідно керуватися Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, які перебувають у незаконному обігу. Наприклад, великим розміром визнається така кількість наркотичних засобів: героїну – від 1 до 10 г, смоли канабісу – від 50 до 500 г, кокаїну – від 1 до 15 г, макової соломи висушеної – від 1 до 5 кг, макової соломи невисушеної – від 5 до 25 кг. Відповідно кількості наведених видів наркотиків, що перевищує верхню межу великого розміру, визнається особливо великим розміром. Таблиці розмірів узгоджено з таблицями (та їх списками) наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, тобто з Переліком.

Ч. 4 ст. 307 КК передбачає **спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи**, яка вчинила незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, передбачене ч. 1 ст. 307 КК.

Таке звільнення застосовується за наявності певних умов, а саме, якщо особа:

- добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги;
- вказала джерело їх придбання;
- сприяла розкриттю злочинів у сфері обігу цих засобів та речовин.

Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом.

Добровільна здача – це дії особи, яка мала можливість володіти ними й надалі, але з власної волі здала їх представникам влади. Усна чи письмова заява про бажання добровільно здати наркотичні засоби та психотропні речовини, зроблена особою (або виявлена в неї) під час затримання чи обшуку, сама по собі не може визнаватися підставою для звільнення від відповідальності.

Вказати джерело придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів означає, що винний повідомляє достовірні відомості про особу, яка реалізувала йому засоби (речовини), або де саме він придбав їх. Обсяг цієї інформації має бути достатнім для встановлення джерела збуту засобів (речовин).

Сприяння розкриттю злочинів у сфері незаконного обігу полягає у сумлінному наданні винним допомоги правоохоронним органам у процесі розслідування відповідного кримінального провадження.

Ч. 4 ст. 309 КК передбачає *спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності* винної особи.

Особа визнається такою, *що розпочала лікування від наркоманії*, як у тих випадках, коли її поміщено в стаціонарний лікувальний заклад, так і тоді, коли її почали лікувати амбулаторно, а також коли вона поставлена на чергу для госпіталізації.

Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це злочин, передбачений ст. 317 Кримінального кодексу України. Він належить до суспільно небезпечних діянь, які посягають на здоров'я населення та систему заходів, розроблених для недопущення виникнення і поширення серед населення захворювань на наркоманію, а саме – злочинів, що посягають на встановлений порядок, спрямований на перекриття шляхів поширення наркоманії.

Відповідно до ст. 317 КК України, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою, – кара-

ються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або групою осіб, або із залученням неповнолітнього, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна¹².

Об'єктом злочину є здоров'я населення.

Об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 317 КК, утворюють такі альтернативні діяння:

1. організація місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
2. утримання такого місця;
3. надання приміщення з цією метою.

Вчинення тих самих дій, але для вживання одурманюючих засобів, охоплюється складом злочину, передбаченого ст. 322 КК.

Місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків, психотропних речовин або їх аналогів (кубля, притон) характеризується такими ознаками: а) це житло (будинок, квартира, кімната, дача), а також інше приміщення, не призначене для проживання (гараж, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо); б) організатори чи особи, які утримують таке приміщення, призначили його для багаторазового незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; в) воно систематично відвідується одними й тими ж або різними споживачами зазначених засобів або речовин.

Організація місця (кубля, притону) для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягає в діях однієї чи декількох осіб, що фактично призвели до його створення (наприклад, підшукуванні, найманні, пристосуванні, наданні приміщення для тривалого використання різними особами, готуванні пристроїв для вживання або виготовлення наркотиків чи психотропних речовин, підшукуванні та вербуванні клієнтів або співучасників, розробленні та готуванні конспіративних заходів).

¹²Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-Ш [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Дії, пов'язані з організацією незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків, психотропних речовин або їх аналогів поза певним приміщенням (у лісі, на пляжі), не містять ознак даного злочину. Не вважається місцем (кублом, притоном) приміщення, де проживає сім'я, члени якої вживають наркотичні засоби. Водночас таким місцем можуть бути, наприклад, каюта члена екіпажу судна, купе провідника потягу.

Організаційна діяльність повинна бути спрямована саме на створення кубла (притону). Створення групи, що займається придбанням наркотиків та їх вживанням, придбання наркотичних засобів або психотропних речовин, збирання грошей для обладнання приміщення та інша допомога організаторові притону, що надається йому після створення останнього, повинна розглядатися як пособництво в утриманні місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 5 ст. 27, ст. 317 КК). Якщо буде встановлено, що приміщення найняли, зайняли, пристосували тощо з метою створення кубла (притону), дії винної особи слід розцінювати як організацію місця та/або його утримання (за умови хоча б разового надання для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків, психотропних речовин або їх аналогів).

Організація вказаного вище місця вважається закінченою з моменту створення такого місця (організації кубла), незалежно від того, чи почало воно фактично діяти.

Утримання місця (кубла) проявляється у систематичному наданні певного приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Це система дій, спрямованих на підтримання його функціонування (матеріальне забезпечення, обслуговування клієнтів, здійснення заходів конспірації тощо). Той, хто утримує притон (кубло), може бути володільцем приміщення чи розпоряджатися ним на інших підставах. Послуги можуть надаватися за плату чи безоплатно як знайомим, так і незнайомим йому особам. Для кваліфікації не має значення джерело постачання наркотиків і психотропних речовин. Цю функцію можуть виконувати особа, що утримує притон, його відвідувачі, інші особи.

Під наданням приміщення, про яке йдеться у ст. 317 КК, слід розуміти, забезпечення можливості одній або кільком особам використати хоча б один раз приміщення для незаконного

вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Відмінність між цією ознакою й утриманням вказаного вище місця полягає в тому, що у першому випадку особа не виконує комплексу дій, спрямованих на функціонування кубла (притону) наркоманів. На відміну від утримання місця (притону) надання приміщення з тією ж метою має, як правило, разовий, епізодичний характер.

Використання будь-якого приміщення, хоча б із злочинною метою (наприклад, для зберігання наркотиків, приховування слідів злочинів, пов'язаних з наркоманією), але не для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, не утворює складу злочину, передбаченого ст. 317 КК.

Якщо особа, яка утримує місце (притон), вчиняє дії, що охоплюються складами інших, суміжних злочинів (викрадення наркотиків, психотропних речовин або їх аналогів, їх виготовлення чи збут, схилення до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин тощо), вчинене потребує кваліфікації за сукупністю злочинів – за ст. 317 і за іншими відповідними статтями Особливої частини КК України. Якщо особа організувала, утримувала місце для вживання як наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, так і одурманюючих засобів, то такі діяння утворюють сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 317 і 322 КК України.

Залежно від мети організації місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можна виокремити:

1. організацію місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
2. організацію місць для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
3. організацію місць для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
4. організацію місць для незаконного вживання, виробництва і виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Залежно від мети утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можна виокремити:

1. утримання місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

2. утримання місць для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

3. утримання місць для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

4. утримання місць для незаконного вживання, виробництва і виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Залежно від мети надання приміщень для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можна виокремити:

1. надання приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

2. надання приміщень для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

3. надання приміщень для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

4. надання приміщень для незаконного вживання, виробництва і виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Організація чи утримання місця (надання приміщення) для незаконного вживання чи виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та створення або утримання місць розпусти і звідництва слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 317 і 302 КК.

Суб'єкт злочину загальний. Якщо до вчинення цього злочину залучається неповнолітній (ч. 2 ст. 317 КК), то його суб'єктом може бути лише особа, яка на момент вчинення злочину досягла 18-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Метою злочину є незаконне вживання, виробництво чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Вчинення злочину з корисливих мотивів утворює кваліфікований його вид (ч. 2 ст. 317 КК).

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його:

– повторно;

– з корисливих мотивів;

– групою осіб;

– із залученням неповнолітнього.

Повторність при вчиненні цього злочину можуть, зокрема, утворювати дії, які полягають в організації одного місця і в утриманні іншого, або коли поряд з цими діями вчиняється самостійний злочин – надається ще якийсь приміщення, яке ізольоване від кубла (притону) і не має його ознак.

Під *корисливими мотивами* слід розуміти мотиви одержання матеріальних вигод (отримання грошей чи будь-якого майна або придбання права на нього, отримання певних послуг, звільнення від особистих матеріальних витрат тощо.

Корисливий мотив при вчиненні цього злочину є домінуючим. Спонукаючою причиною виступає жадоба до збагачення з метою отримати будь-яку матеріальну вигоду. Корисливий мотив проявляється також у випадках надання приміщення з метою організації або утримання місць для незаконного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, оскільки винувата особа бажає отримати матеріальну вигоду в самому широкому значенні.

Група осіб – це два або більше суб'єкти злочину, передбаченого ст. 317 КК України, які домовились взяти участь в організації або утриманні місць чи наданні приміщень для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Учасники такої групи можуть виконувати різні дії, наприклад, одні готувати приміщення, інші залучати клієнтів, тобто група осіб може діяти як за попередньою змовою, так і без такої.

Залучення неповнолітнього до організації або утримання місця, а так само до надання приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це своєрідне втягнення такої особи у злочинну діяльність. При цьому використовуються послуги, можливості неповнолітнього (пошук ним приміщення, підшукання споживачів наркотиків, виконання інших доручень дорослого учасника злочину). У цьому разі неповнолітній, який досяг 16-річного віку, також є суб'єктом злочину. Залучення неповнолітнього до вчинення вказаних дій повністю охоплюється ч. 2 ст. 317 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України не потребує.

**3. ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ,
А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ
ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ,
ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ**

Успішне розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів¹³ та організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення у цілому залежить від того, наскільки оперативно та якісно проведені першочергові слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, яка доказова база зібрана слідчими та оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування.

Речовими доказами вважаються матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Якщо документи містять перелічені ознаки – вони також вважаються доказами (ст. 98 КПК України).

¹³ *Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів* – це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори (Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.)

Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до Кримінального процесуального законодавства України (ст. 91 КПК) у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилання особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру¹⁴.

3 урахування вимог законодавства та на підставі вивчення слідчої практики зазначимо, що під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотич-

¹⁴Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

них засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення підлягають установленню такі обставини:

1. Чи мав місце факт незаконного обігу, а також організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, якщо так, то як слід його кваліфікувати.

2. Де, коли, у який спосіб і за яких обставин учинено кримінальне правопорушення, щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організації або утримання місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення.

3. Хто конкретно вчинив ці злочини, чи притягувалася раніше ця особа до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння, коли; наявність обставин, що обтяжують та/або пом'якшують покарання.

4. Кримінальне правопорушення учинено однією особою чи групою осіб, який склад групи, які дії вчинив кожний зі співучасників і яка роль кожного; хто є організатором.

5. Яка кількість наркотичних засобів вилучена і до якого виду наркотиків вони належать.

6. Яким способом виготовлені наркотичні засоби та яке устаткування при цьому використовувалось.

7. Що було сировиною для приготування наркотичних засобів, звідки її поставляли.

8. Чи мало місце залучення неповнолітніх і дорослих осіб у немедичне споживання засобів, що містять наркотики.

9. Які джерела придбання наркотичних засобів, шляхи та способи їх поширення; за якою ціною були придбані і продавалися ці засоби або речовини.

10. Чи не супроводжувалось вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учиненням інших злочинів, якщо так, то яких саме.

11. Які обставини сприяли вчиненню злочинів.

Якщо під час досудового слідства буде встановлено, що до незаконного обігу, а також організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів було

залучено неповнолітню особу, то крім обставин, передбачених статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України, повинні також з'ясовані:

1. Повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними.

2. Ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння.

3. Умови життя та виховання неповнолітнього.

4. Наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що залучення неповнолітнього – це фактичне втягнення його дорослим в злочинну діяльність, а саме до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацію або утримання місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення. У цьому випадку неповнолітній, який досяг 16 років, також є суб'єктом злочину. При цьому використовуються послуги, можливості неповнолітнього (пошук ним приміщення, підшукування споживачів наркотиків, виконання інших доручень дорослого учасника злочину). Залучення неповнолітнього до вчинення зазначених дій повністю охоплюється ч. 2 ст. 317, ч. 2 ст. 307 та ч. 3 ст. 309 КК і додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України не потребує¹⁵.

З урахуванням специфіки відповідальності неповнолітніх, законодавством передбачені додаткові гарантії встановлення істини, охорони прав і законних інтересів неповнолітніх, а саме:

– в кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого обов'язково беруть участь батьки або інші його законні представники (ст. 488 КПК України);

– до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених,

¹⁵Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – Київ : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.

крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України);

– ст. 492 КПК України передбачає специфіку застосування таких запобіжних заходів, як затримання та тримання під вартою. При поставленні вироку, крім питань, зазначених у ст. 368 КПК України, суд зобов'язаний врахувати норми ст.ст. 498-502 КПК України, які присвячені застосуванню примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності;

– Кримінальний процесуальний Кодекс України передбачає спеціальну підставу для закриття кримінального провадження судом – у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру, передбачених ч. 2 ст. 105 КК України (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України).

Важливо також зазначити, що прокурор, слідчий суддя, суддя, які здійснюють провадження щодо неповнолітнього, повинні мати необхідні знання особливостей такого провадження з тим, щоб, як і слідчий, здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, вживати всіх можливих заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього, зокрема:

– винесення розпорядження про роздільне тримання у місцях попереднього ув'язнення неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) і дорослих та інших співучасників вчинення кримінального правопорушення (ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення»)¹⁶;

– винесення постанови (ухвали) про забезпечення безпеки неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) (ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»)¹⁷;

¹⁶Про попереднє ув'язнення: закон України від 30.06.1993 № 3352-XII [Електронний ресурс] : редакція від 15.01.2015 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.

¹⁷Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII [Електронний ресурс] : редакція від 19.11.2012. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

- обєригання неповнолїтнього вїд негативного впливу на нього з боку їнших осїб пїд час здїйснення слїдчим однокасного допиту двох чи бїльше вже допитаних осїб для з'ясування причин розбїжностей в їх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК України);
- забезпечення учасї у допитї неповнолїтнього пїдозрюваного чи обвинуваченого законного представника, педагога чи психолога, а в разї необїдності – лїкаря (ст. 491 КПК України).

У кримїнальному провадженнї щодо осїб, якї пїдозрюються або обвинувачуються у вчинення кримїнального правопорушення у вїцї до 18 рокїв, зокрема, у незаконному обїгу наркотичних засобїв, психотропних речовин або їх аналогїв, а також органїзацїї або утриманнї мїсць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, учасць захисника є обов'язковою з моменту встановлення факту неповнолїття або виникнення будь-яких сумнївїв, у тому, що особа є повнолїтньою (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України)¹⁸.

Необїдно зазначити, що неповнолїтнї пїдозрюванї, обвинуваченї згїдно з п. 7 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» вїд 2 червня 2011 року є суб'єктами права на безоплатну правову допомогу¹⁹. Так, на пїдставї Положення, затвердженого наказом Мїнїстерства юстицїї України вїд 2 липня 2012 року № 967/5 з 1 сїчня 2013 року на обласному рївнї почали дїяти Центри з надання безоплатної вторинної допомоги. Серед їнших правових послуг, якї мають право надавати подїбнї Центри, – забезпечення учасць захисника при проваденнї досудового розслїдування та розгляду кримїнальних проваджень у судї у випадках, коли учасць захисника є обов'язковою вїдповїдно до положень КПК України, а також, якщо пїдозрюваний, обвинувачений не може запросити захисника через вїдсутнїсть коштів чи з їнших суб'єктивних причин.

Тому, якщо для захисту неповнолїтнього не було залучено (запрошено) захисника, то вїдповїдно до ч. 2 і 3 ст. 49 КПК України, слїдчий, прокурор виносить постанову, а слїдчий суддя

¹⁸Кримїнальний процесуальний кодекс України вїд 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіцїйний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹⁹Про безоплатну правову допомогу : Закон України вїд 02.06.2011 № 3460-VI [Електронний ресурс] : редакцїя вїд 02.02.2014. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

чи суд постановляє ухвалу, якою доручає Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката є обов'язковою для негайного виконання.

Отже, наявність особливого провадження у справах про злочини із залученням неповнолітніх, зокрема пов'язаних з незаконним обігом, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зумовлена необхідністю встановленні істини у кримінальних провадженнях для справедливого їх вирішення, тим самим забезпечуючи належний правовий захист неповнолітнього обвинуваченого.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організації або утриманні місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, велику увагу слід приділяти початковому етапу розслідування, бо саме на цьому етапі виконується великий обсяг роботи пов'язаний з пошуком, виявленням і закріпленням доказів. Для вирішення цих завдань необхідно проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, а також інші заходи, послідовність яких залежить від слідчої ситуації, що склалась.

У зв'язку з цим, головним напрямком діяльності слідчо-оперативної групи є збір і грамотне процесуальне закріплення доказів причетності особи або групи осіб до вчиненого злочину, встановлення всіх обставин, важливих для повного і об'єктивного розслідування кримінального правопорушення.

4. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Важливе значення у виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення має належним чином організована взаємодія слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції. Обов'язковість здійснення цієї взаємодії під час боротьби зі злочинами у сфері незаконного обігу наркотиків обумовлена вимогами Кримінального процесуального кодексу України щодо процесу проведення досудового розслідування злочинів, які вчиняються або вже вчинені²⁰.

Абсолютну більшість злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків виявляють і документують саме під час їх вчинення. Такий підхід обумовлений тим, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності обов'язковою умовою є вилучення у неї наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Тому, взаємодія слідчих з оперативними підрозділами Національної поліції дає можливість об'єднати їхні зусилля щодо попередження та розкриття цих злочинів, досягти кращих результатів у найкоротший термін, вести боротьбу цілеспрямовано, наступально, правильно, визначати її основні напрями, уникати дублювання та повніше використовувати можливості кожного підрозділу. Вживаючи скоординованих (спільних) заходів, усі підрозділи повинні діяти у межах своєї компетенції, використовуючи притаманні їм методи.

Правову основу взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами Національної поліції становлять: Конституція України²¹, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяль-

²⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

²¹ Конституція України Кримінальний процесуальний кодекс України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність»

ність», нормативно-правові акти МВС України, серед яких: наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень»²². Згідно з КПК України, основним суб'єктом взаємодії з органами досудового розслідування та єдиним суб'єктом виконання їх доручень є оперативні підрозділи. Під час взаємодії та організації досудового розслідування оперативний працівник може користуватися правами слідчого на підставі доручення.

Аналіз досвіду практичної діяльності, нормативно-правових актів, які регулюють питання взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції, а також наукової літератури, присвяченої розглядуваній тематиці, дозволяє виділити **основні форми взаємодії** під час боротьби зі злочинами у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а саме:

- взаємний обмін інформацією між працівником оперативного підрозділу і слідчим щодо обставин події злочину, особистостей злочинців, пошуку джерел доказів тощо;
- спільне вивчення, аналіз та оцінка оперативно-розшукової інформації, оперативної обстановки, результатів, отриманих під час проведення оперативно-розшукової діяльності, слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- виконання працівником оперативного підрозділу окремих доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- спільне планування проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- надання працівником оперативного підрозділу допомоги слідчому у проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (оперативна закупівля, огляд місця події, обшук, виїмка, накладення арешту на майно тощо);
- узгодження зі слідчим переліку питань, що підлягають включенню працівником оперативного підрозділу до завдання конфідентам;

²² Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.08.2012 № 700

- створення слідчо-оперативної групи та спільна робота в її складі;
- виконання працівником оперативного підрозділу окремого доручення слідчого щодо розшуку обвинувачених осіб, які переховуються від органів слідства і суду;
- спільна участь у виявленні фактів тиску на осіб, які надають конфіденційну допомогу оперативним і слідчим підрозділам Національної поліції, беруть участь у кримінальному провадженні, членів їх сімей і близьких родичів, реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну та в забезпеченні їх безпеки;
- обмін практичним досвідом роботи щодо боротьби зі злочинами, пов'язаними з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Необхідно зазначити, що це найпоширеніші форми взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування розглядуваних нами злочинів, у зв'язку з чим їх перелік не є вичерпним. Обрання оперативним працівником та слідчим конкретних форм взаємодії або їх комбінацій залежить, у першу чергу, від обставин злочину, який вчиняється, особистостей організаторів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, інформаційної забезпеченості діяльності суб'єктів взаємодії, наявних сил та засобів.

Згідно з наказом МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», відповідальність за належну організацію взаємодії оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень покладається на начальників територіальних підрозділів Національної поліції та органів досудового розслідування.

Однією з найбільш ефективних та результативних форм взаємодії оперативних та слідчих працівників Національної поліції є їх спільна праця у складі слідчо-оперативної групи. Саме використання даної форми взаємодії дозволяє найбільш раціонально поєднати та використати можливості взаємодіючих суб'єктів, що безумовно позитивно відображається на результатах проведення досудового розслідування.

Згідно з наказом МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 слідчо-оперативні групи створюються для швидкого та повного розслідування тяжких, особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс. Виходячи з даного положення, створення слідчо-оперативних груп для розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків є обов'язковим. Таким чином, у контексті науково-методичних рекомендацій це має відношення, насамперед, до розслідування злочинів, передбачених статтею 307 КК, а також кваліфікованих видів злочинів щодо організації або утримання наркопритону, відповідальність за які передбачена ч. 2 ст. 317 КК України. Разом з тим, у разі необхідності слідчо-оперативні групи можуть утворюватися і для розслідування злочинів, передбачених ч. 1 ст. 317 КК України.

Утворення слідчо-оперативної групи здійснюється за наказом начальника територіального підрозділу Національної поліції, погодженого з начальником слідчого відділу. При цьому керівником слідчо-оперативної групи є слідчий, який призначений начальником слідчого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення. Об'єктивною причиною створення слідчо-оперативної групи при розслідуванні злочинів, передбачених ст.ст. 307, 317 КК України, виступає необхідність максимально швидкого і повного проведення значного масиву слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та організаційних дій, використання методів оперативно-розшукової діяльності у відносно короткий проміжок часу, що не в змозі виконати один працівник. З метою виконання зазначеного обсягу роботи необхідно залучати декілька оперативних працівників та слідчого. Ця обставина відповідно позначається на складі слідчо-оперативних груп, які утворюються під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Аналіз практичного досвіду роботи свідчить про те, що склад та чисельність слідчо-оперативної групи під час провадження досудового розслідування може змінюватися на різних етапах його проведення. Таке становище обумовлено тим, що в залежності від етапу розслідування особовому складу слідчо-оперативної групи необхідно вирішувати завдання різного ступеня складності та відповідно виконувати різні обсяги роботи.

Незмінними у складі слідчо-оперативної групи залишаються, як правило, тільки оперативний працівник, який отримав оперативну інформацію про факт вчинення збуту та/або організації або утримання наркопритону та ініціював її перевірку, і слідчий, якому було доручено проведення досудового розслідування за даним фактом.

Особливо склад слідчо-оперативної групи збільшується на стадії реалізації матеріалів, зібраних за фактом вчинення збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів або злочинів, пов'язаних з організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення. На цій стадії до її складу входять як мінімум три-чотири оперативних працівника, слідчий, експерт-криміналіст, можливо, дільничний інспектор поліції, який обслуговує територію, на якій розташований наркопритон. Також, з дозволу прокурора, для надання фізичної підтримки членам слідчо-оперативної групи можуть залучатися працівники спеціального підрозділу Національної поліції. Слід зазначити, що чисельність групи залежить у кожному випадку від конкретних обставин вчинення злочину, оперативної обстановки та наявних сил.

Позитивним кроком у забезпеченні стабільності функціонування слідчо-оперативної групи є закріплення в наказі МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 заборони на здійснення заміни оперативних працівників, що включені до складу слідчо-оперативної групи, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування.

Контроль за роботою слідчо-оперативної групи покладається на начальника слідчого підрозділу, який за погодженням з начальником територіального підрозділу Національної поліції вправі організувати проведення оперативних нарад за участю слідчих та працівників інших органів і підрозділів Національної поліції з питань виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, утому числі стану виконання доручень слідчих та взаємодії підрозділів.

Ефективне вирішення завдань боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення у сучасних умовах потребує науково обґрунтованого підходу до здійснення взаємодії оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції. З цією метою необхідно розглянути **порядок здійснення**

взаємодії між зазначеними підрозділами, виявити притаманні даному процесу недоліки та запропонувати шляхи їх усунення.

Фактично взаємодія оперативного працівника зі слідчим починається з інформаційного обміну між ними при передачі зібраних матеріалів перевірки за фактом виявлення злочинів, передбачених ст.ст. 307, 309, 317 КК України.

Після передачі оперативним працівником до чергової частини територіального підрозділу Національної поліції зібраних ним матеріалів (лише тих, які не мають грифу таємності) з відповідним рапортом про виявлення розглядуваного злочину оперативний черговий зобов'язаний негайно:

1. зареєструвати його в Журналі єдиного обліку заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
2. надати вказані матеріали начальнику слідчого підрозділу;
3. поінформувати начальника територіального підрозділу Національної поліції про виявлення факту вчинення злочину.

Начальник слідчого підрозділу після отримання матеріалів перевірки визначає слідчого, який буде здійснювати досудове розслідування за фактом вчинення злочину. Слідчий згідно з вимогами ст. 214 КПК України невідкладно, але не пізніше 24 годин після реєстрації в Журналі єдиного обліку рапорту оперативного працівника про виявлений злочин, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Враховуючи те, що ініціатором виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення виступає працівник оперативного підрозділу, він відповідно є для слідчого і основним джерелом інформації про вказаний злочин на початку досудового розслідування.

Зважаючи на те, що злочини, передбачені ст.ст. 307, 309 та 317 КК України виявляються переважно оперативним шляхом, працівник оперативного підрозділу не в праві відобразити у матеріалах перевірки повний зміст отриманої ним оперативної інформації. У практичній діяльності, у разі необхідності, ознайомлення слідчого з оперативною інформацією здійснюється, як правило, в усній формі під час бесіди з працівником оперативного підрозділу. При цьому оперативний працівник

повинен дотримуватися правил збереження держаної таємниці та повідомляти слідчому лише ті дані, які можуть мати значення для проведення досудового розслідування та не призведуть до розшифровки джерела надходження інформації. У зв'язку з викладеним аналіз наданих слідчому матеріалів перевірки доцільно здійснювати спільно з працівником оперативного підрозділу.

Після аналізу *матеріалів перевірки* та обрання найбільш вірогідної версії (версій) події злочину слідчий за допомогою оперативного працівника, який, як правило, має більший досвід у документуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, повинен визначитися з методикою розслідування цих злочинів. З цією метою необхідно скласти відповідний план із вказівкою конкретних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести з метою документування фактів вчинення розглядуваного злочину підозрюваними особами. Крім того, у плані необхідно передбачити методику та послідовність проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, їх виконавців, строки, час та місце проведення. Складання плану розслідування розглядуваних нами злочинів повинно здійснюватися обов'язково, адже розслідування потребує координованого виконання значної кількості слідчих (розшукових) дій, використання оперативно-розшукових методів та поєднує діяльність декількох працівників різних підрозділів Національної поліції (слідчих та оперативних).

Особливістю організації взаємодії слідчого з оперативними підрозділами є те, що при наявності в останнього достатньої інформації про готування до вчинення лише *тяжкого чи особливо тяжкого злочину*, пов'язаного з незаконним збутом наркотичних засобів, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу для планування погоджених дій під час проведення *оперативної закупки* та затримання причетних до цього осіб.

Ретельне планування сприяє здійсненню координації взаємодії, яка полягає, насамперед, у чіткому розподілі обов'язків суб'єктів взаємодії, своєчасності, а також послідовності або синхронності виконання конкретних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та застосування мето-

дів оперативно-розшукової діяльності в залежності від обраної методики досудового розслідування злочину.

Для досягнення максимальної ефективності взаємодії загальний план проведення досудового розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення необхідно поділити в залежності від цілей, які необхідно досягнути, на декілька окремих планів, а саме:

1. План документування злочинної діяльності щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організації або утриманні місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення під час досудового розслідування цих злочинів до початку реалізації зібраних матеріалів.

2. План реалізації матеріалів, зібраних за фактом вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення.

3. План проведення наступних слідчих (розшукових) дій у межах досудового розслідування розглядуваних нами злочинів.

При цьому кожний наступний план необхідно складати поетапно після виконання дій, передбачених попереднім планом, та досягнення запланованих цілей. Такий підхід обумовлений наступними **причинами:**

– тим, що недосягнення вказаних цілей може виключити можливість подальшого проведення досудового розслідування злочину (наприклад, під час реалізації зібраних матеріалів не вдалося задокументувати факт незаконного зберігання чи збуту наркотичних засобів, наркотичного сп'яніння відвідувачів наркопритону та вилучити наркотичні засоби в його приміщеннях), у зв'язку з чим відпадає необхідність складання плану наступного етапу розслідування злочину;

– динамічною зміною подій вчинення розглядуваного нами злочину та його обстановки, у зв'язку з чим складати довгострокові плани малоефективно;

– встановленням нових обставин вчинення злочину, виявленням додаткових епізодів вчинення злочину, фактів вчи-

нення інших злочинів, раніше невідомих співучасників вчинення злочину або можливих джерел доказів тощо під час виконання дій, передбачених попереднім планом. Усі наведені нами причини впливають на методику подальшого проведення досудового розслідування злочину та повинні враховуватися під час складання плану наступного етапу розслідування.

Обрання оперативним працівником і слідчим конкретних форм взаємодії або їх комбінації залежить, у першу чергу, від обставин злочину, який вчиняється, особистостей організатора та місця вчинення злочину, інформаційної забезпеченості діяльності суб'єктів взаємодії, наявних сил і засобів.

Отже, основним завданням взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами Національної поліції України щодо попередження, виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

Основними принципами цієї взаємодії є:

1. Відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.

2. Активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

3. Оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

4. Дотримання загальних засад кримінального провадження.

5. ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організація або утримання місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення відносяться до латентних злочинів, головним способом боротьби з якими є їх виявлення під час їх вчинення з наступною фіксацією злочинних дій винних осіб, тобто їх документуванням. Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що виявлення значених злочинів здійснюється саме на стадії їх вчинення²³.

Виявлення злочинів є одним із головних обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів. Крім того, у ст. 1 вказаного Закону закріплено, що завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Дані завдання повністю відображають сутність діяльності

²³ Під час вивчення кримінальних справ та матеріалів кримінальних проваджень, порушених за ст. 317 КК України, не було виявлено жодного випадку їх порушення у відношенні осіб за фактом підготовки до вчинення злочину. Таке становище обумовлено складністю доведення підготовки особою вчинення саме організації або утримання наркопритону, а не іншого злочину у сфері обігу наркотиків.

оперативних підрозділів щодо виявлення фактів злочинної діяльності.

При виявленні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, необхідно отримувати та фіксувати інформацію:

- про подію злочину (механізм, час, місце та інші обставини підготовки та вчинення злочину);
- про причетність фігурантів до підготовки або вчинення злочину, а також роль кожного з них;
- про місцезнаходження предмета та знарядь вчинення злочину, матеріальних цінностей, здобутих у результаті злочинної діяльності;
- про обставини, які обтяжують чи пом'якшують відповідальність підозрюваних осіб, а також відомості, що характеризують їх особистості;
- про умови та обставини, що сприяють вчиненню злочину.

Роль оперативно-розшукової діяльності у виявленні та документуванні злочинної діяльності, пов'язаною з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення набуває особливого значення за рахунок латентного характеру даних злочинів. Негласний характер такої діяльності відображається на тактиці виявлення та документування розглядуваних злочинів.

Виявлення будь-якого латентного злочину починається з отримання первинної оперативно-розшукової інформації про особу (осіб), причетну до нього, або факти його вчинення. Переважна кількість злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, виявляється за допомогою оперативної інформації, отриманої від осіб, що надають конфіденційну допомогу органам Національної поліції.

Слід зазначити, що незалежно від того, з якого саме джерела була отримана оперативно-розшукова інформація про злочин, вона підлягає **попередній перевірці**. При цьому під час попередньої перевірки оперативної інформації (без заведеної оперативно-розшукової справи) забороняється здійснювати

оперативно-розшукові заходи, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Таким чином, **з метою перевірки отриманої інформації про діяльність, пов'язану з незаконним обігом, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, залежно від її змісту працівник оперативного підрозділу має право:**

- провести перевірку за оперативними, криміналістичними та іншими обліками;
- проводити опитування громадян;
- самостійно проводити оперативну установку;
- працювати методом особистого пошуку, тобто ініціативно отримувати дані для перевірки достовірності інформації;
- проводити оперативний огляд певної території або об'єкта з метою виявлення слідів та ознак правопорушення;
- використовувати інші джерела оперативної інформації та добровільну допомогу громадян.

*Так наприклад, під час попередньої перевірки отриманої інформації щодо організації або утриманні місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів оперативному працівнику слід, у першу чергу, переконатися у її достовірності шляхом зовнішнього оперативного огляду приміщення наркопритону. При цьому в залежності від обставин доцільно провести *оперативну установку* за місцем мешкання фігурантів або розвідувальне опитування їх сусідів, з якими за наявності можливості слід встановити довірчі стосунки. Крім того, доцільно дати завдання конфідентам про необхідність отримання додаткової інформації щодо функціонування наркопритону, його організаторів, утримувачів та відвідувачів.*

При перевірці отриманої оперативної інформації методом *особистого пошуку* оперативний працівник повинен звертати увагу на специфічні зовнішні ознаки функціонування наркопритону. Особистий пошук доцільно поєднувати з використанням допомоги конфідентів, громадськості та працівників інших підрозділів Національної поліції, яких необхідно проінструктувати щодо виявлення зазначених ознак.

До головних специфічних ознак функціонування наркопритону слід віднести наступні:

1. Приміщення регулярно відвідуються підозрілими особами, схожими на наркоманів, які під час виходу ведуть себе неадекватно, при цьому запаху алкогольних напоїв від зазначених осіб не помічається. Вони мають неохайний вигляд, порушену координацію руху, блиск в очах, зіниці ока у них сильно звужені або навпаки розширені.

2. Навколо приміщення часто відчувається запах розчинників, ацетону, оцту або інших хімічних речовин, однак ознак проведення ремонтних робіт не помітно.

3. Особи, які проживають у приміщенні, ніде не працюють, ведуть антисоціальний спосіб життя, вживають наркотичні засоби.

4. У приміщенні нерідко виникають сварки, іноді відбуваються бійки, доноситься сильний шум.

5. У під'їзді, під вікнами або поряд із домом знаходяться використані одноразові шприци, пусті упаковки від наркотиковмісних лікарських препаратів, ватні тампони.

У практичній діяльності оперативних підрозділів Національної поліції досить часто виникає ситуація, коли до оперативного працівника надходить *недостовірна оперативна інформація* про діяльність з незаконного обігу з наркотиками, а також відомості щодо розташування за певною адресою наркопритону. Джерелами такої інформації виступають, як правило, особи, що недостатньо обізнані в особливостях вчинення правопорушень у сфері обігу наркотиків і в силу цього надають суб'єктивну оцінку подіям, що відбуваються, і тому несвідомо помиляються у їх кваліфікації.

Так, наприклад, особи, які надають негласну допомогу оперативним підрозділам Національної поліції, нерідко повідомляють оперативному працівникові інформацію про знаходження наркопритону за вказаною ними адресою, але під час попередньої перевірки з'ясується, що там лише мешкають особи, які вживають наркотичні засоби або зловживають алкогольними напоями тощо.

На підставі викладеного та з метою економії робочого часу оперативного працівника оперативного підрозділу Національної поліції, **головними цілями попередньої перевірки оперативної інформації повинно бути встановлення:**

– факту діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, а також наявності за вказаною адресою наркопритону;

- особистостей злочинців;
- факту причетності осіб, вказаних в отриманій оперативній інформації, до незаконного обігу з наркотиками, а також до організації або утримання наркопритонів;
- додаткової інформації про особистості злочинців та їх протиправну діяльність (про спосіб життя фігурантів, їх зв'язки, обставини підготовки або вчинення злочину, які мають значення для встановлення об'єктивної істини).

Результати перевірки отриманої інформації доповідаються керівнику оперативного підрозділу або органу Національної поліції, при цьому йому надаються усі зібрані матеріали.
Відповідний керівник після розгляду матеріалів перевірки інформації приймає рішення:

- про заведення оперативно-розшукової справи, у разі якщо інформація не може бути реалізована без проведення комплексу оперативно-розшукових заходів;
- про процесуальне оформлення отриманої інформації з метою її передачі на розгляд керівникові органу досудового розслідування та внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- про долучення матеріалів перевірки до відповідної номенклатурної справи в разі непідтвердження отриманої інформації;
- про направлення отриманої інформації до іншого органу, підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, якщо вона має значення для нього у справі попередження, виявлення правопорушень, отримання інформації про злочини, що готуються або вчинені на території, об'єкті обслуговування.

Незважаючи на відомче нормативно-правове закріплення переліку рішень за результатами попередньої перевірки отриманої інформації, у практичній діяльності під час боротьби з незаконним обігом, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів досить часто виникають ситуації, коли для їх прийняття немає законних підстав. Це обумовлено виключенням зі ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нової редакції таких підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності, як: «отримання достовірної інформації про осіб, що вчиняють злочин, або про факти вчинення злочину».

Викладене унеможлиблює заведення оперативнорозшукової справи у випадку отримання оперативним працівником оперативної інформації про організацію або утримання наркопритону та осіб, причетних до цієї злочинної діяльності, у зв'язку з тим, що у даному випадку мова йде вже про злочин, який вчиняється та є продовженим у часі. Виявити злочин, передбачений ст. 317 КК України на стадії підготовки до вчинення та особливо довести вину осіб, причетних до цього, вкрай важко, а у більшості випадків взагалі неможливо²⁴.

Разом з тим слід зазначити, що серед опитаних працівників оперативних підрозділів були такі, які зазначили, що здійснювали документування організації та утримання наркопритонів у межах заведеної оперативнорозшукової справи за фактами підготовки до вчинення особою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Такий підхід до документування злочинів щодо організації та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів використовувався у випадках отримання оперативної інформації, яка містить дані про вчинення у сукупності з ними збуту наркотиків. У даних випадках під час заведення оперативнорозшукової справи оперативні працівники, як правило, приховують відому їм оперативну інформацію про факти вчинення організації та утримання наркопритону і збуту наркотиків, а у документах відображають відомості лише про факт підготовки фігурантом вчинення нового збуту²⁵.

Таким чином, формально з'являються підстави для проведення оперативнорозшукової діяльності, наведені у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативнорозшукову діяльність», які передбачають наявність достатньої інформації про факти

²⁴ Про таке становище свідчить і опитування працівників оперативних підрозділів. Так, з 300 опитаних жодний не вказав, що виявив вказаний вище злочин на стадії підготовки. У зв'язку з цим, також не було встановлено жодного факту заведення оперативнорозшукової справи з метою документування злочинної діяльності організаторів та утримувачів наркопритону після вступу в дію нового КПК України.

²⁵ Виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 317 Кримінального кодексу України в умовах нового кримінального процесуального законодавства : наук.-метод.рек. / К.Л. Бугайчук, Є.О. Гладкова, В.О. Грачов, Д.М. Корніснюк, А.М. Лисенко, С.М. Лозова, Т.М. Малиновська, О.В. Федосова – Харків : Харк. нац. ун-т внутр.справ. – 2015. – 92 с.

підготовки вчинення злочину або осіб, що їх готують. Це дає можливість оперативному працівнику завести оперативно-розшукову справу за фактом підготовки особою до вчинення злочинів, передбачених статтею 307 КК України, та в її межах здійснювати також заходи щодо документування організації або утримання наркопритону. Однак такі дії оперативних працівників оперативних підрозділів не відповідають вимогам діючого законодавства, у зв'язку з чим не повинні проводитися.

Відсутність законних підстав для заведення оперативно-розшукової справи у відношенні організатора та утримувача наркопритону не дозволяє здійснити повноцінне документування їх злочинної діяльності без відкриття кримінального провадження, адже у межах оперативного пошуку це неможливо. Як правило, під час оперативного пошуку документується лише зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів без мети їх збуту. Лібералізація кримінальної відповідальності, яка відбувається в Україні останнім часом, призводить до того, що особи, винні у зберіганні наркотичних засобів без мети їх збуту, отримують покарання, не пов'язані з позбавленням волі. У результаті цього вони досить часто продовжують свою незаконну діяльність як під час кримінального провадження, так і після винесення обвинувального вироку суду. Таке становище цілком пояснюване, враховуючи те, що особи, які утримують наркопритони або здійснюють збут наркотичних засобів, у більшості випадків самі є наркозалежними та не мають інших доходів, крім здобутих злочинним шляхом.

У практичній діяльності оперативні працівники оперативних підрозділів вирішують питання щодо конспірації початку кримінального провадження шляхом імпровізації. Так, під час анкетування більшість з них зазначили, що вносили до Журналу єдиного обліку заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події і Єдиного реєстру досудових розслідувань неповні дані про особу, яка вчиняє організацію або утримання наркопритону чи інший злочин у сфері обігу наркотиків, а також відомості про обставини їх вчинення. Наприклад, якщо оперативний працівник отримав оперативну інформацію, яка містить повні дані особи, підозрюваної у вчиненні злочину, конкретну адресу, де розташований наркопритон, або відомості, які дозволяють безперешкодно встановити ці дані, то до зазначених вище Журналу та Реєстру завідомо вносяться лише окремі дані, які не дають у ви-

падку їх витоку можливості точно ідентифікувати особу злочинця. Найчастіше вказується лише ім'я фігуранта та район чи вулиця, на якій розташований наркопритон. Під час внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань даних відомостей оперативний працівник або керівник оперативного підрозділу, як правило, домовляються про це з начальником слідчого підрозділу, якому повідомляють повноцінну інформацію про вчинений злочин.

Необхідно зазначити, що наведений алгоритм дій працівників оперативних та слідчих підрозділів хоча й спрямований виключно на боротьбу зі злочинністю та є наслідком недосконалості чинного законодавства, все ж таки не відповідає принципу дотримання законності, адже нічим не регламентований.

Слід зазначити, що *під час попередньої перевірки отриманої інформації про незаконний обіг з наркотичними засобами та організацією і функціонування наркопритону оперативний працівник, з метою документування, повинен використовувати переважно такі гласні заходи, як відібрання пояснень від осіб, обізнаних про подію та обставини вчинення даних злочинів; особистий огляд особи чи організатора, утримувача і відвідувачів наркопритону та вилучення у них наркотичних засобів; відвідування спільно з дільничним інспектором поліції за місцем мешкання сусідів вказаних осіб та відібрання від них пояснень; відвідування жилих приміщень осіб за їх згодою; витребування за письмовим запитом відомостей з медичних установ щодо перебування на наркологічному обліку особи; направлення даних осіб на медичний огляд до лікаря-нарколога та медичне обстеження у спеціалізовані медичні установи.*

Вказані заходи доцільно використовувати лише у випадку, якщо їх здійснення не вплине на проведення у подальшому слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час кримінального провадження і не призведе до неможливості притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за незаконний обіг з наркотичними речовинами чи організацію та утримання наркопритону.

Проведення зазначених гласних заходів у сучасних умовах переслідує подвійну мету:

1. безпосереднє документування злочинної діяльності осіб;
2. створення вмотивованого підґрунтя для отримання у подальшому під час кримінального провадження дозволів прокурора та ухвал слідчого судді на проведення таких слідчих

(розшукових) дій, як огляд приміщення (яке є місцем події), обшук, низки негласних слідчих (розшукових) дій.

*Одним із найефективніших способів попередньої перевірки достовірності отриманої оперативно-розшукової інформації та наступного інформаційного забезпечення процесу документування злочинної діяльності осіб, причетних до організації або утримання наркопритонів, є **використання оперативним працівником конфіденційної допомоги осіб з числа відвідувачів наркопритону**.* Однак при цьому оперативний працівник зустрічається з певними проблемами. До головних із них слід віднести можливість витоку від зазначених осіб інформації про те, що організатор та утримувач наркопритону потрапили до полю зору правоохоронців.

Оперативний працівник з метою отримання джерела оперативної інформації в середині наркопритону може: по-перше, встановити контакт з одним із відомих йому відвідувачів наркопритону, а по-друге, впровадити в наркопритон особу, яка надає конфіденційну допомогу. При наявності можливості доцільно використовувати другий метод як менш ризикований з точки зору витоку інформації, адже під час встановлення нового контакту з особою оперативному працівнику важко прогнозувати розвиток подій. Так, під час залучення до співробітництва особи з числа відвідувачів наркопритону їй необхідно буде повідомити мету такого співробітництва ще до отримання згоди на нього.

При цьому особа може:

- погодитися на співробітництво;
- відмовитися в різкій формі (така лінія поведінки притаманна переважно молоді та особам, які раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності);
- відмовитися, посилаючись на неможливість надання конфіденційної допомоги, наголошуючи на обізнаності про існування наркопритону та заперечуючи свою приналежність до наркосередовища;
- погодитися на співпрацю лише з метою введення в оману оперативного працівника та передати усю відому інформацію організатору або утримувачу наркопритону;
- погодитися на співробітництво та займатися дворушництвом, тобто надавати інформацію то одній, то іншій стороні в залежності від особистої вигоди та обставин.

Аналіз досвіду практичної діяльності свідчить про те,

що обов'язковою умовою впровадження особи до наркопритону є його пристрасть до незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. У зв'язку з цим оперативний працівник повинен враховувати під час отримання від нього нової інформації патологічну брехливість осіб, які вживають наркотики, деформацію їх особистості і, як наслідок, сприйняття інформації. Незважаючи на це, використання конфідентів у розробці наркопритонів є найефективнішим способом своєчасного одержання необхідної для притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб інформації, яка дозволяє діяти на випередження злочинців.

У випадку заведення оперативно-розшукової справи за фактами підготовки до вчинення розглядуваних нами злочинів права оперативного працівника щодо проведення оперативно-розшукових заходів значно збільшуються. Враховуючи механізм вчинення організації та утримання наркопритонів, діяльність оперативного працівника повинна бути спрямована на фіксацію факту його першої спроби функціонування, тобто припинення злочину в момент його вчинення. Незважаючи на те, що злочини, передбачені ст. 317 КК України, мають формальний склад, довести факт підготовки саме організації та утримання наркопритону без фіксації факту початку його діяльності практично неможливо. Це обумовлено тим, що на стадії підготовки відсутні відвідувачі наркопритону, які є одними з головних носіїв доказової інформації.

Наприклад, якщо оперативні працівники затримали організатора та утримувача наркопритону, вилучили у нього наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, обладнання для їх вживання, це не забезпечить їх притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України. Таке становище пов'язане з тим, що винні особи безумовно будуть заперечувати факт підготовки саме до вчинення даного злочину, а будуть стверджувати, що обладнання та наркотичні засоби зберігали для власного споживання. Не покращить ситуацію й фіксація оперативним працівником факту попередньої домовленості про відвідування наркопритону з особами, які незаконно вживають наркотичні засоби (наприклад, шляхом застосування аудіо-, відеозапису, вилучення у підозрюваних відповідних записів у блокнотах, зошитах за місцем мешкання тощо), у зв'язку з тим, що потенційні відвідувачі наркопритону також будуть заперечувати свої

наміри. Крім того, у матеріалах кримінального провадження буде відсутній такий важливий доказ, як встановлення у даних осіб стану наркотичного сп'яніння шляхом проведення їх освідування під час медичного огляду.

Також слід наголосити на тому, що під час документування у межах оперативно-розшукової справи фактів підготовки до вчинення організації та утримання наркопритонів *повинні бути зафіксовані кваліфікуючі ознаки вчинення даних злочинів, передбачені частиною 2 ст. 317 КК України, у зв'язку з тим, що злочини, передбачені частиною 1, не є тяжкими та проведення з метою їх документування оперативно-розшукових заходів, які обмежують права людини, заборонено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».* До таких кваліфікуючих ознак відносяться: вчинення організації або утримання наркопритону *повторно; з корисливих мотивів; групою осіб; із залученням неповнолітнього.*

Як свідчить практична діяльність, найпоширенішими з них є вчинення з корисливих мотивів та групою осіб. Якщо зафіксувати факт підготовки групою осіб до вчинення розглядуваного злочину існує хоча б теоретична можливість, то довести корисливі мотиви у діях організатора та утримувача наркопритону на стадії підготовки практично неможливо. Це пояснюється необхідністю фіксації факту корисливих намірів за допомогою проведення оперативної закупівлі або негласної аудіо-, відеозйомки фактів передачі грошових коштів або матеріальних цінностей від відвідувача наркопритону до розроблюваних осіб за надані ними у наркопритоні послуги. Знову ж таки, без початку функціонування наркопритону зробити це вкрай важко²⁶.

Під час прийняття рішення про проведення конкретних оперативно-розшукових заходів оперативний працівник повинен враховувати те, що вони мають різну ступінь організаційної складності та ефективності, у зв'язку з чим він повинен керуватися принципом необхідності та доцільності їх проведення. При цьому проведення наступних оперативно-розшукових заходів повинно бути обумовлене неможливістю досягнення поставле-

²⁶ Враховуючи викладене, можна небезпідставно стверджувати про те, що перспектива винесення обвинувального вироку за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, під час судового розгляду матеріалів кримінального провадження, яке буде ґрунтуватися на зібраних у такий спосіб оперативно-розшукових матеріалах, практично відсутня.

ної мети за допомогою вже проведених заходів.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що ефективність виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення залежить від інформаційної обізнаності оперативного працівника оперативного підрозділу про кримінальну ситуацію, яка відбувається на території його обслуговування, якості та своєчасності перевірки отриманої первинної оперативної інформації про підготовку або вчинення даних злочинів.

6. ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ

Теорія і практика діяльності Національної поліції України у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків свідчить про те, що розкриття злочинів у цьому напрямку стає неможливим або дуже ускладнюється без проведення комплексу негласних оперативно-розшукових заходів чи негласних слідчих (розшукових) дій. Реалізація таких заходів у процесі діяльності оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції називається *оперативною розробкою*. Одним з найважливіших елементів оперативної розробки є документування злочинної діяльності організованих злочинних груп наркоділків. Воно являє собою дії уповноважених на те оперативних та слідчих підрозділів по оперативно-розшукових справах, що полягають у виявленні (перевірці, оцінці) фактичних даних, які сприяють встановленню факту злочину та виявленню осіб, які його вчинили, здійсненню доказування у кримінальному провадженні.

При документуванні забезпечується пошук та фіксація таких фактичних даних:

- дані, що стосуються події злочину;
- дані про причетність осіб, які перевіряються або розробляються щодо підготовки або скоєння злочинів;
- дані про інших осіб, причетних до злочину;
- дані про місцезнаходження знярядь злочину, викрадених і нажитих злочинним шляхом грошей та цінностей, про місце збуту і зберігання викраденого, про характер та розмір збитку, заподіяного злочинцем;
- дані про інші обставини, що мають значення для попередження, запобігання й розкриття злочину, а також розшуку злочинця, який переховується, і застосування до цієї особи заходів, передбачених законом.

Також встановлюються особи, які можуть бути свідками

у кримінальному провадженні, проводиться їх опитування; виявляються предмети й документи, що мають ознаки доказів злочинної діяльності, забезпечується їх збереження та подальше приєднання до матеріалів кримінального провадження у встановленому порядку; фіксуються дії осіб, що розроблюються шляхом застосування аудіо-, відеоконтролю особи; накладенням арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем; підлягають обстеженню публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи; забезпечується негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (відбитків пальців рук та інших слідів); проводиться контроль за вчиненням злочину; вивчається можливість використання отриманих даних у кримінальному процесі тощо.

Вивчення практики документування й результатів спеціальних досліджень з цього питання свідчить про те, що для виявлення фактичних даних про злочинну діяльність наркоділків у процесі розробки використовується вся сукупність засобів та методів оперативно-розшукової діяльності. Так, найбільш поширеним у ході документування злочинної діяльності у справах цієї категорії є виявлення фактичних даних за допомогою негласного апарату; особистого пошуку; розвідувального опитування; візуального спостереження²⁷.

Важливо вже при плануванні оперативної розробки наркоділків, як специфічної кримінальної групи, повинні бути визначені напрями документування їх злочинної діяльності. Практика документування злочинної діяльності організованих злочинних груп та дослідження з цього питання виробили його загальні основні напрями:

- встановлення осіб, котрі обізнані зі злочинними діями розроблюваних, які у зв'язку з цим можуть бути допитані у ході розслідування як свідки;
- виявлення документів, що підтверджують злочинні дії розроблюваних;
- забезпечення їх збереження й можливості використання під час розслідування як доказів;

²⁷ Всі ці засоби й методи застосовуються в сукупності під час проведення необхідних оперативно-розшукових заходів по справах оперативної розробки.

– виявлення товарів, сировини, тари та інших предметів, що використовуються розроблюваними для скоєння злочину, забезпечення їх збереження й можливості використання у процесі розслідування як речових доказів;

– здійснення контролю за поведінкою розроблюваних з метою фіксації їх дій, причин не пов'язаних зі злочинном, забезпечення можливості використання під час розслідування результатів спостереження (фіксації).

З урахуванням специфіки оперативно-розшукових справ, заведених на організовані злочинні групи (далі – ОЗГ), що діють у сфері незаконного обігу наркотиків, ці напрями документування доцільно доповнити такими діями:

– забезпечення документування по всьому «ланцюжку» злочинної діяльності наркоділків (виробник – ... – організатор);

– необхідне документування фактичних даних про роль кожного розроблюваного в кожному елементі цього «ланцюжка», оскільки документується злочинна діяльність ОЗГ наркоділків;

– забезпечення документування засобами спеціальної діагностики наркотиків та психотропних речовин, спеціальною оперативною технікою;

– навчання суб'єктів документування спеціальним прийомом, способам його здійснення, зумовленим особливостями злочинного наркобізнесу.

При цьому співробітники оперативних підрозділів, які проводять документування в цих напрямках, мають оцінювати отримані фактичні дані з точки зору всіх можливих учасників кримінального процесу, передусім підозрюваного, обвинуваченого, державного обвинувача, захисту тощо. Це дозволяє оперативним працівникам моделювати вірогідні контраргументи розроблюваних відносно отриманої оперативно-розшуковим шляхом інформації, своєчасно планувати і здійснювати додаткові оперативно-розшукові заходи стосовно закріплення раніше отриманих даних та виявлення нових носіїв доказової інформації, щоб, зрештою, ефективно використати результати документування для повного розкриття злочинів.

Практика боротьби з незаконним обігом наркотиків, а саме результати роботи за кримінальними провадженнями, передусім, по оперативно-розшукових справах, заведених на розглядувану категорію криміналітету, виробила певні *напрями виявлення фактичних даних при документуванні*.

1. При виявленні фактів незаконних посівів наркотиковмісних рослин і виготовлення з них наркотичних засобів документуванню підлягають:

- діяльність особи (групи осіб) з обробки ділянки й посіву на ній наркотиковмісних культур;
- факти домовленості виробника з іншими особами про охорону посівів або спостереження за ними;
- факти його перебування на ділянці й дії по догляду за посівами;
- діяльність з придбання, виготовлення та використання спеціальних знарядь і приладів, застосовуваних для обробки ділянки, догляду за посівами та збору наркотиків;
- дії виробника або інших осіб зі здійснення надрізів голівок маку і збирання з них молочного соку;
- факти застосування предметів, які використовуються для збирання молочного соку, виготовлення та зберігання опію сирця;
- факти діяльності зі збирання голівок опійного маку, конопель, їх упаковки, перевезення й сушки;
- факти участі виробника у збиранні наркотиковмісних культур, використання для цього його контактів, а також факти тимчасового перебування в місцях збирання сторонніх громадян;
- дії, що застосовуються злочинцями з метою знищення доказів при загрозі викриття:
- способи повідомлення співучасників при виникненні небезпеки викриття та про намічену протидію працівникам Національної поліції.

2. При виявленні незаконного виготовлення наркотиків з лікарських засобів, хімічних реактивів документуються:

- факти придбання особою (групою осіб) вихідних ліків і обладнання, що застосовуються для виготовлення наркотиків;
- використання для виготовлення наркотиків лікарських засобів, хімічних реактивів та інших компонентів, а також застосування з цією метою лабораторного обладнання й інших приладів;
- способи, час та місце виготовлення наркотиків з лікарських засобів;
- джерела постачання сировини й обладнання;
- місця зберігання лікарських засобів, хімічних реактивів, виготовлених наркотиків;

- способи збуту виготовлених наркотиків і факти їх придбання конкретними особами;
- факти придбання, виготовлення інструментів та знарядь, що застосовуються для виготовлення наркотичних засобів;
- ознаки поведінки, що виявляються після прийняття наркотиків (див. Додаток 3), виготовлених з лікарських засобів і хімічних реактивів.

3. Для виявлення фактів розкрадання наркотиків та сильнодіючих засобів оперативні працівники вивчають:

- умови й технологію виробництва, порядок придбання, обліку, витрачання, транспортування, зберігання наркотичних речовин на хімфармпідприємствах, в аптеках, аптечних складах, базах, лікувальних та інших установах, які використовують у своїй діяльності наркотики й сильнодіючі засоби; структуру та порядок здійснення охорони об'єкта, стан пропускового режиму;
- матеріали ревізії виробничо-господарської діяльності підприємств і установ, рекламації одержувача продукції та інші документи, що відносяться до виготовлення, зберігання, видачі, витрачання, придбання наркотичних і сильнодіючих засобів;
- результати економічного аналізу господарської діяльності підприємства, установи, а також спосіб життя матеріально-відповідальних та інших осіб, що мають доступ до цих засобів.

При виявленні злочинних дій розкрадачів на хіміко-фармацевтичних підприємствах, в аптеках, складах, базах, лікувально-профілактичних установах та інших об'єктах виготовлення, зберігання наркотичних засобів, документуванню підлягають:

- дії, спрямовані на штучне збільшення природного збитку, недовкладання основних компонентів або заміни їх іншими, завищення відсотка неякісне вироблених лікарських препаратів;
- факти неповного використання медикаментів, що надходять, складання підроблених документів, у яких збільшена кількість ліків порівняно з фактично відпущеними, а також фіктивного їх списання;
- дії, спрямовані на привласнення ліків з завершеним терміном зберігання й оформлення фіктивних документів на їх знищення;
- факти виписування рецептів на отримання наркотичних засобів неіснуючим особам;

– діяльність з вилучення наркотиків з ємкостей та їх заміна іншими наповнювачами, а також факти фіктивного списання наркотиків на підставах їх видачі онкологічним чи іншим хворим, або передачі їх для проведення наукових досліджень;

– факти реалізації викрадених наркотичних засобів і їх придбання конкретними особами;

– інші дії, спрямовані на приховання розкрадань наркотиків, вчинення розтрати, привласнення, зловживання службовим становищем особами, котрі мають за родом своєї роботи доступ до наркотичних засобів;

– стан матеріальної забезпеченості розроблюваних осіб, які мають доступ до наркотиків, її відповідність трудовим прибуткам.

4. Для виявлення й документування злочинної діяльності осіб, що займаються підбрюшкою рецептів та інших документів з метою отримання наркотичних і сильнодіючих засобів, оперативні працівники:

– знайомлять рецепторів-контролерів з фотокартками осіб, котрі вживають наркотики і схильних до їх отримання за підробленими рецептами;

– вивчають спосіб життя лікарів та іншого медичного персоналу, що викликає оперативний інтерес з метою виявлення зв'язків з особами з числа наркоманів;

– встановлюють зв'язки наркоманів з числа лікарів та інших медпрацівників;

– опитують провізорів, технологів з приводу отримання інформації про осіб, які неодноразово отримували наркотичні, лікарські й сильнодіючі засоби;

– встановлюють лікарів, які неодноразово виписували одним і тим же особам наркотичні й сильнодіючі лікарські засоби в об'ємі, що перевищує встановлені норми;

– виявляють рецепти конкретних лікарів, написаних різними почерками;

– зіставляють прізвища осіб, вказані в рецепті, яким написані наркотиковмістні ліки, з даними лікувальних карток та історій хвороб;

– отримують гласним і негласним шляхом вільні зразки почерку лікарів і наркоманів та направляють їх для проведення криміналістичних досліджень.

5. При виявленні осіб, що залучають громадян до споживання наркотичних та інших сильнодіючих засобів докуме-

нтуються:

- спільне відвідування місць споживання наркотиків;
- участь залучених до збору сировини, пошуку реактивів та інших компонентів, що застосовуються для виготовлення наркотиків;
- випадки споживання наркотиків залученою особою;
- факти, які свідчать про матеріальну, моральну та іншу залежність особи, яка залучається злочинцем;
- факти спільного перегляду журналів, відеофільмів порнографічного змісту або таких, що пропагують культ насильства й жорстокості;
- дії, спрямовані на створення умов для знайомства з жінками, які займаються проституцією.

6. У процесі документування злочинної діяльності організаторів і утримувачів місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, встановлюються:

- факти відвідування місця конкретними особами;
- час найбільш інтенсивного відвідування приміщення й перебування там конкретних осіб, вартість наркотиків, які збуває організатор (утримувач), і наданих послуг;
- наявність умовних сигналів, паролів, способів їх подачі, що забезпечують доступ до приміщення, а також технічних засобів сигналізації, що використовуються з цією метою;
- особливості розташування приміщень у будинку, наявність запасних виходів, горищ, підвалів, де можуть переховуватися споживачі наркотиків;
- способи вживання наркотиків та інструменти, що використовуються для цього;
- діяльність організатора (утримувача) приміщення з придбання й виготовлення наркотиків;
- місця зберігання наркотиків та обладнання для їх виготовлення;
- факти домовленості організатора (утримувача) приміщення з його відвідувачами про дії на випадок появи працівників поліції;
- наявність зброї і місць її зберігання, яка може бути застосована при вчиненні опору в разі затримання власника помешкання;
- способи контролю що застосовуються організатором (утримувачем) щодо осіб, які вперше відвідали приміщення.

7. При перевірці інформації про збут, перевезення, пересилання наркотичних засобів документуванню підлягають:

– дії збувальника, спрямовані на пошук посередників та споживачів наркотиків;

– заходи, що вживаються з метою встановлення джерел і каналів придбання наркотичних засобів, передусім контакти з особами, які займаються незаконним вирощуванням наркотиковмісних рослин і мають доступ до зберігання й реалізації наркотичних засобів тощо;

– заходи з виготовлення схованок, призначених для зберігання і транспортування наркотиків;

– дії, що свідчать про підготовку наркотиків до оптового або роздрібного збуту (розфасування, упаковка тощо);

– заходи, що здійснюються під час пошуку транспортних засобів, необхідних для перевезення наркотиків;

– факти знайомства з особами, які мають можливість транспортувати наркотики в місця їх збуту, факти передачі їм наркотичних засобів з метою їх провезення по каналах, не контрольованих підрозділами Національної поліції;

– способи маскування наркотиків, які передаються для доставки адресатам;

– факти телефонного, поштового зв'язку між збувальниками й покупцями наркотиків, домовленості про час та місце зустрічі;

– придбання квитків на транспортні засоби з метою проїзду до пункту збуту наркотичних засобів;

– факти домовленості з конкретними особами про супровід збувальника в дорозі й надання допомоги у процесі збуту;

– способи розрахунків за наркотики, які збуваються.

У процесі документування при перевірці первинних відомостей фактичні дані, що можуть бути доказами, виявляються шляхом:

1. впровадженням оперативних працівників в оточення наркоманів, виробників, збувальників та інших осіб, причетних до незаконних операцій з наркотиками;

2. встановленням і опитуванням громадян, які можуть підтвердити злочинну діяльність осіб, що здійснили злочини, пов'язані з наркотиками;

3. фіксацією дій таких осіб із застосуванням фото-, відеозйомки, використанням інших оперативно-технічних засобів,

спеціальних хімічних речовин;

4. залученням до окремих оперативно-розшукових заходів громадян, які співпрацюють з підрозділами Національної поліції на конфіденційній основі;

5. оперативними оглядами предметів і документів, які можуть бути доказами;

6. направленням на дослідження виявлених предметів, знарядь, приладів, наркотичних засобів, документів тощо, пов'язаних зі злочинною діяльністю осіб, які розробляються або перевіряються;

7. проведенням спеціальних заходів спільно з іншими правоохоронними органами України:

– спостереженням за особами, пов'язаними з наркотиками;

– застосуванням службово-розшукових собак;

– забезпеченням безперервного оперативного супроводження затриманих, арештованих і засуджених за злочини, пов'язані з наркотиками.

Заходи, що застосовуються при документуванні у процесі оперативної розробки, в перерахованих вище напрямках повинні забезпечити, з одного боку, досягнення попередження, припинення, а також виявлення злочинів та осіб, які їх скоїли, а з іншого – отримання достовірних фактичних даних, які в результаті проведення відповідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані для встановлення істини при розслідуванні і для прийняття до розроблюваних заходів, передбачених законом²⁸ (див. Додаток 1).

3 метою документування фактів підготовки пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, та припинення даної злочинної діяльності у межах оперативно-розшукової справи доцільно проводити наступні оперативно-розшукові та інші захо-

²⁸ Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ ГПУ, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

ди, а саме:

- оперативну закупку наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- негласне обстеження приміщення наркопритону;
- аудіо-, відеоконтроль організатора та утримувача наркопритону;
- спостереження за розроблюваними особами;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, які використовуються злочинцями;
- накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та вилучення (особливо це стосується поштових бандеролей та посилок, в яких можуть міститись наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори).

При проведенні документування повинні обов'язково враховуватися вимоги кримінального процесуального законодавства України, а також відповідні положення закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», та інших відомчих нормативно-правових актів²⁹.

²⁹ При цьому необхідно враховувати співвідношення фактичних даних, отриманих внаслідок оперативно-розшукових заходів і задокументованих процесуально, що дозволяє використовувати їх під час доведення, і фактичних даних, які ще не легалізовані з тактичних міркувань, або тих що використовуються в оперативно-розшукових цілях.

7. РЕАЛІЗАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ, ЗІБРАНИХ ЗА ФАКТАМИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЄЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ

На стадії реалізації зібраних матеріалів під час проведення досудового розслідування оперативному та слідчому працівникам Національної поліції особливе значення слід приділяти детальному плануванню процесу їх проведення і визначенню моменту початку проведення. Необхідність детального планування реалізації матеріалів, зібраних за фактами незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, обумовлена динамічним розвитком ситуації, пов'язаним із затриманням підозрюваних осіб, фіксацією їх злочинних дій, вилученням у них предметів та речовин, які можуть бути використані в якості доказів, встановленням свідків тощо. Вчинення правоохоронцями помилок на цій стадії є неприпустимим, адже може призвести до втрати доказів і, як наслідок, ухилення від кримінальної відповідальності злочинців.

Враховуючи це, оперативні та слідчі працівники повинні детально проаналізувати усю наявну в їх розпорядженні інформацію щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення та на її підставі скласти план реалізації. Такий підхід дозволяє прогнозувати дії злочинців і розвиток подій під час реалізації взагалі.

У плані реалізації зібраних матеріалів за фактом вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення передбачаються:

1. Місце і час проведення затримання, якому повинна передувати, у разі можливості проведення, оперативна закупка наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

2. Чисельність, склад та матеріально-технічне оснащення (наявність автотранспорту, засобів відеозапису, зв'язку, експертно-криміналістичного обладнання) слідчо-оперативної групи, яка буде проводити процесуальні та інші дії під час реалізації.

3. Розподіл обов'язків, порядок дій працівників слідчо-оперативної групи та їх розташування.

4. Послідовність затримання осіб.

5. Порядок і тактика проведення оглядів, обшуків, освідування осіб, експертиз.

6. Заходи щодо забезпечення конспірації та безпеки осіб, які надають конфіденційну допомогу під час реалізації.

7. Інші дії членів слідчо-оперативної групи з урахуванням механізму та обставин вчинення конкретного злочину.

Крім планування, особливо важливу роль для успішного досягнення мети реалізації зібраних матеріалів за фактом вчинення розглядуваних нами злочинів відіграє правильне визначення моменту початку її проведення. Визначення вказаного моменту залежить не стільки від того, як повно задокументовані злочинні дії підозрюваних осіб, а в більшій мірі від того, чи існує можливість фіксації злочинних дій даних осіб під час проведення реалізації зібраних матеріалів з метою отримання нових доказів та чи створені належні для цього умови.

Можливість фіксації злочинних дій підозрюваних осіб передбачає, у першу чергу, наявність у оперативного та слідчого працівників Національної поліції:

- точної інформації про час і місце вчинення розглядуваних злочинів;
- законних підстав для затримання та/або проникнення у приміщення наркопритону;
- достатніх сил та засобів.

Слід зазначити, що на стадії реалізації оперативний працівник та слідчий Національної поліції повинні вживати підвищених заходів конспірації щодо початку, часу та місця реалізації зібраних матеріалів, а також даних підозрюваних осіб. Вказану інформацію слід повідомляти усім іншим членам слідчо-оперативної групи та задіяним у реалізації особам лише безпосередньо перед початком її проведення та в обсязі, необ-

хідному для успішного виконання завдань, які були поставлені перед ними.

Як відомо, одним із найбільш ефективних прийомів реалізації матеріалів, зібраних за фактом вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків, у тому числі й організації та утримання наркопритонів, є затримання підозрюваних осіб у момент вчинення ними злочину або відразу ж після його вчинення із документуванням цього факту. Даний прийом реалізації дозволяє: викрити злочинців шляхом фіксації їх дій, встановити свідків злочину, забезпечити схоронність слідів, засобів, предмета вчинення злочину та інших речових доказів.

На підставі узагальнення практичного досвіду боротьби з організацією або утриманням наркопритонів пропонуємо розроблений типовий алгоритм дій оперативного та слідчого працівників Національної поліції під час реалізації зібраних матеріалів, який являє собою послідовне проведення наступних дій:

1. Оперативно-розшукових заходів, які проводять оперативні працівники до початку реалізації (збирання інформації про діяльність наркопритону та причетних до цього осіб. Найпоширеніші з них: розвідувальне опитування осіб, оперативна установка, зняття інформації з каналів зв'язку, візуальне спостереження. Крім того, використовують метод особистого пошуку та можливості конфідентів).

2. Оперативно-розшукових та інших заходів, які здійснюють безпосередньо з метою фіксації факту існування та діяльності наркопритону (найбільш типові серед них: оперативна закупка наркотичних засобів і затримання організатора, утримувача та відвідувачів наркопритону).

3. Огляду місця події, особистого огляду всіх затриманих в наркопритоні (з вилученням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, грошових коштів, знарядь вчинення злочину, зняття з них відбитків пальців рук тощо).

4. Допиту всіх затриманих в наркопритоні (якнайшвидше, щоб не дати їм змоги обміркувати свої показання та обрати певну лінію поведінки. Для забезпечення одночасного допиту всіх окремо один від одного слідчий повинен залучити кількох оперативних працівників).

5. Направлення затриманих на медичний огляд, згідно з вимогами ст. 13 Закону України «Про заходи протидії незакон-

ному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»³⁰, з метою встановлення наявності стану наркотичного сп'яніння внаслідок незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.

6. Допиту інших свідків, до яких належать сусіди, поняті, оперативні працівники, які брали участь у затриманні, тощо.

7. Направлення вилучених наркотичних засобів на експертизу до експертно-криміналістичних підрозділів для встановлення їх належності до таких, визначення їх точної назви та ваги.

8. Подання до місцевого суду клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу, пов'язаного з триманням під вартою.

9. Подання до місцевого суду клопотання слідчого про арешт майна, що належить підозрюваним особам.

Необхідно зазначити, що після збирання інформації про діяльність наркопритону та встановлення запланованого часу збору його відвідувачів, способів їх входу у приміщення притону, подачі умовних сигналів для входу тощо оперативний працівник має визначити точну дату і час проведення заходів реалізації оперативно-розшукової інформації, скласти погоджений зі слідчим план. У разі документування фактів збуту наркотичних засобів, які відбуваються у наркопритоні, важливо підібрати закупника з осіб, які мають довіру організатора та утримувача наркопритону.

Щоб унеможливити розшифрування, закупнику слід:

1. Здійснити придбання наркотичних засобів одночасно з іншими особами, які перебувають у наркопритоні.

2. Використовувати купюри номіналом 5,10,20,50 грн., які вже були в обігу (ознайомлюючись з матеріалами кримінального провадження, підозрюваному/обвинуваченому важче пригадати, хто саме з відвідувачів розраховувався з ним такими грошовими знаками).

3. Якщо збут наркотичних засобів в приміщенні наркопритону відбувається лише за умовою їх обов'язкового негайного вживання, тобто без виносу за межі притону, здійснивши оперативну закупку, одразу подати сигнал. Після цього опе-

³⁰ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

ративні працівники вживають заходів щодо проникнення у приміщення наркопритону та затримання всіх присутніх, у тому числі й закупника, вилучення в нього наркотичних засобів ще до початку їх вживання.

Під час реалізації оперативно-розшукової інформації у провадженнях досліджуваної категорії проблемним є законне проникнення до приміщення та проведення в ньому огляду. Відповідно ж до вимог Кримінального процесуального кодексу України, проведення огляду приміщення дозволяється лише на підставі ухвали слідчого судді. Тому, до початку реалізації оперативний працівник має ініціювати перед слідчим питання про необхідність отримання у суді відповідної ухвали.

Проникнути у приміщення наркопритону залежно від обставин можна:

– разом з особами, що входять у притон або виходять з нього;

– під виглядом працівників комунальних служб, сусідів та ін. (цей спосіб малоефективний, оскільки злочинці під час вчинення злочинів вживають посилені заходів безпеки);

– забезпеченням входу до приміщення негласним працівником або закупником;

– фізичним усуненням перешкод для входу в приміщення притону (з цією метою, зазвичай, залучаються працівники спеціального підрозділу, які вибивають двері або вікна та раптово проникають в приміщення).

Останній спосіб проникнення передбачає наявність вагомих підстав для його здійснення та повинен використовуватися як крайній захід, якщо в інший спосіб неможливо цього зробити.

Проникати в наркопритон слід раптово, щоб злочинці не встигли позбутися речових доказів. З цією метою необхідно спостерігати за вікнами, а відразу після проникнення до приміщення блокувати доступ затриманих до туалету і кухні, щоб не допустити зливу або змиву наркотичних засобів чи грошових коштів у каналізаційну систему.

Для проведення огляду місця події та особистого огляду затриманих заздалегідь важливо передбачити присутність принаймні двох понять, а у разі перебування у наркопритоні осіб різної статі – відповідно, додатково, ще двох понять іншої статі, а також оперативного працівника жіночої статі. Для більш

повної фіксації обстановки вчинення злочину доцільно використовувати фотозйомку та відеозапис.

Під час огляду місця події треба вилучати та правильно упаковувати усі засоби, схожі на наркотичні, а також предмети і речі, які будуть використані як докази у кримінальному провадженні. У разі можливості, з них обов'язково потрібно зняти відбитки пальців рук.

Зазначимо, що незважаючи на ретельне планування та підготовку реалізації матеріалів, зібраних за фактом організації або утриманні місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вірне визначення моменту початку реалізації не завжди гарантує обов'язковий успіх її проведення. Це пов'язано з тим, що ризик знищення доказів злочинцями залишається дуже високим. Насамперед, це стосується ситуацій, коли злочинцям вдається знищити наркотичні засоби або психотропні речовини, без вилучення яких притягнути їх до кримінальної відповідальності за вчинення розглядуваного злочину вкрай важко. Разом з тим дотримання алгоритму дій, запропонованого вище, дозволяє звести до мінімуму ризик недосягнення мети реалізації зібраних матеріалів.

8. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗБУТОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ ШЛЯХОМ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ

Оперативна закупка – це операція, яка полягає в імітації придбання або затримання, у тому числі безоплатно, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу або обіг якого обмежено чи заборонений чинними законодавством, з метою пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

У разі здійснення кримінального провадження, у рамках якого контроль за вчиненням злочинів відбувається у формі оперативної закупки товару (наркотичних засобів), зазначені заходи є негласними слідчими (розшуковими) діями, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Необхідними умовами проведення оперативної закупки товару (наркотичного засобу) є: відсутність ризиків посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; поширення речовин, небезпечних для життя багатьох людей; втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; забезпечення належного контролю за товаром та недопущення його втрати.

Важливо зазначити, що під час підготовки та проведення оперативної закупки товару (наркотичного засобу) *забороняється* провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину, який би вона за інших обставин не вчинила, або з цією ж метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем.

Підставою для проведення оперативної закупки є факт встановлення фактичних даних, що можуть свідчити про вчинення злочину, пов'язаного з обігом товару у будь-який спосіб, або наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому законодавством порядку, про підготовлений злочин, пов'язаний з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних

речовин, їх аналогів або прекурсорів, або осіб, які готують вчинення такого злочину.

Оперативні закупки необхідно проводити у два етапи:

Перший етап із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених ст. 260 КПК України (аудіо-, відео-контроль особи), з можливою втратою коштів, що дасть змогу після проведення першої закупки звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку в місцях, де зберігаються наркотичні засоби, та вилучити їх з незаконного обігу за результатами обшуку. При проведенні першого етапу слідчий бере участь особисто або при наданні доручення на проведення оперативної закупки оперативному підрозділу зазначає в дорученні, про проведення слідчих та процесуальних дій (вручення грошей, огляд місця події, вилучення наркотичних засобів тощо) доручається оперативним співробітникам.

Другий етап проводиться із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій із затриманням особи та проведення її особистого обшуку. В такому випадку слідчий особисто приймає у цьому участь та складає відповідні процесуальні документи.

Проте, слід зауважити, що кількість оперативних закупок, а також їх проведення з затриманням або ж без затримання продавця, можливість проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій під час оперативної закупки, повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин провадження, особистих характеристик продавця та можливості встановлення всього ланцюга надходження наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

Оперативна закупка може проводитись в один (із негайним затриманням продавця) або декілька етапів. У разі виявлення за результатами першого етапу закупки, яка здійснювалася в ході оперативно-розшукової діяльності, ознак злочину, оперативний підрозділ зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Подальші етапи закупки за необхідності проводяться в рамках кримінального провадження.

Матеріали проведення оперативної закупки товару (наркотичних засобів) використовуються:

- як приводи і підстави для початку досудового розслідування;
- для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- для попередження, виявлення і розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів;
- для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;
- для інформування державних органів відповідно до їх компетенції³¹.

Отже, *завданням* проведення оперативної закупки є виявлення джерел незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, встановлення контролю, оперативного нагляду за його реалізацією.

Тому, в ході розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів, взаємодія слідчого з оперативними підрозділами проявляється в тому, що при наявності в оперативного підрозділу достатньої інформації таких фактів, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу для планування погоджених дій під час проведення оперативної закупки та затримання причетних до цього осіб.

Начальник слідчого підрозділу з дотриманням вимог таємності вивчає надані матеріали та запропонований оперативним підрозділом план заходів з їх реалізації. У разі необхідності вносить доповнення до нього та визначає слідчого, який у разі

³¹ Інструкція про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності, затверджена Наказом МВС України, СБ України, МДЗ України № 887дск/384дск/480дск від 16.09.2013 року

виявлення ознак злочину вносить відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування.

У плані заходів з реалізації матеріалів передбачаються:

- місце і час проведення оперативної закупки.
- задіяні сили та засоби для фіксації кримінального правопорушення, у тому числі за допомогою відеозапису.
- розподіл дій задіяних працівників.
- послідовність затримання осіб та проведення оглядів чи обшуків.

- порядок і тактика проведення слідчих (розшукових) дій.

- інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів (з урахуванням специфіки кримінального правопорушення).

Важливо зазначити, що під час огляду місця події, обшуку в ході досудового розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, в обов'язковому порядку застосовується відеофіксація цих слідчих (розшукових) дій відповідно до Кримінального процесуального кодексу України³².

Загальний порядок документування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів шляхом проведення оперативної закупки

1. Виключно у разі виявлення ознак злочину, пов'язаного з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, оперативний підрозділ зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування.

Якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування

³² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп до відповідного органу досудового розслідування.

Обґрунтованою вважається практика документування наркозбутів у рамках оперативно-розшукових справ, ураховуючи те, що достовірна інформація про збут наркотиків певною особою є готуванням до тяжкого або особливо тяжкого злочину, відповідно реалізація повинна здійснюватися після встановлення обставин вчиненого злочину, а також знаходження каналів надходження наркозасобів та місцезнаходження доходів, отриманих злочинним шляхом (п. 3 вказівки ГСУ МВС України від 06.03.2014 №13/11-3842).

Вказані матеріали повинні містити наступну інформацію:

- час, місце, спосіб, інші обставини вчинення злочину;
- відомості про особу (групу осіб), яка вчинила (вчинятиме) злочин (в тому числі склад групи, роль кожного з них, відомості про схему зв'язків, притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності тощо);
- відомості про конкретні злочинні дії, в яких виявляється вказаний злочин (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут);
- відомості про джерела походження та придбання наркотичних засобів, способи їх поширення;
- відомості про різновид наркотичного засобу;
- відомості про майно, яке може бути вилучено або накладено арешт.

Забороняється реєстрація до ЄРДР рапортів працівників оперативних служб щодо фактів збуту наркотичних засобів без попереднього погодження відповідних матеріалів з керівництвом слідчого підрозділу (п. 4.1 доповідної записки ГСУ МВС України «Про покращання розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів» першому заступникові Міністра внутрішніх справ від 28.04.14 №16903).

За кожним фактом закриття кримінального провадження, зареєстрованого за ст. 307 КК України, ініціюється проведення службового розслідування, а у випадку, якщо закрито провадження, зареєстроване за рапортом оперативного працівника, таке службове розслідування проводиться

спільно з керівництвом відповідного оперативного підрозділу. Щоквартально аналізуються причини необґрунтованого закриття кримінальних проваджень, допущені прорахунки під час їх розслідування, про що повідомляється ГСУ МВС України (п. 1 вказівки ГСУ МВС України від 06.03.2014 №13/11-3842).

2. Дані матеріали після резолюції керівника органу чи підрозділу підлягають обов'язковій реєстрації в ЄО черговою частиною територіального органу Національної поліції, на території якого готується вчинення злочину (вчинено злочин), з метою уникнення можливого витоку інформації (чергова частина, база даних «Факт», ЄРДР) без розшифровки даних про особу, яка вчиняє злочин.

Доступ до внесених в ЄРДР відомостей щодо кримінальних правопорушень про збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відкривається з моменту оголошення підозри особі або прийняття рішення про закриття без оголошення підозри особі. Винятком з цього правила є слідчий та прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, керівник слідчого підрозділу та керівник прокуратури, які відповідно проводять досудове розслідування та здійснюють контроль і нагляд у цьому кримінальному провадженні (п. 4.7 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17.08.2012 № 69).

3. Після реєстрації матеріалів в ЄО вони передаються начальнику слідчого підрозділу, який вивчає викладену в ньому інформацію, та після резолюції передає слідчому для внесення відомостей до ЄРДР.

4. Після початку кримінального провадження слідчий в порядку ст. 40 КПК України направляє доручення оперативному підрозділу на встановлення повних анкетних даних особи, місць її мешкання (реєстрації) та іншої інформації, яка має значення для подальшого проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у межах кримінального провадження (вид наркотичного засобу, місця їх зберігання, місця та час збуту, вартість, обсяги збуту, можливі зв'язки, шляхи здійснення злочинної діяльності, використання заходів конспірації тощо).

5. За результатами виконання доручення слідчий виносить клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на повне, всебічне та неупереджене документування усієї злочинної діяльності **(а не виключно етапу оперативної закупки)**.

Позиція Європейського суду з прав людини з урахуванням положень п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вказує на те, що інформація, отримана в результаті проведеної оперативної закупки наркотиків, не повинна бути єдиним доказом, на якому ґрунтується обвинувачення.

Практика Європейського суду з прав людини, яке сформувалася в ході розгляду справи «Тейксейра де Кастро проти Португалії», свідчить, що агенти поліції можуть залучатися для здійснення оперативних закупок, але не займатися підбурюванням до злочинної діяльності.

Докази, здобуті шляхом провокації, не можуть бути використані в судочинстві, оскільки це є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположеннях свобод через порушення принципу справедливості.

Таку ж правову позицію Європейський суд з прав людини висловив у рішеннях стосовно справ «Ваньян проти Російської Федерації» та «Худобін проти Російської Федерації», відповідно до яких випливає, що за умови, коли у справі відсутні дані про те, що особа займалася збутом наркотичних засобів іншим особам, крім легендованої, в органів досудового слідства та суду є достатні підстави підозрювати, що мала місце провокація.

Європейський суд з прав людини звертає увагу на те, що проводити оперативну закупку слід лише за наявності об'єктивної підозри в причетності особи до злочинної діяльності або схильності до вчинення злочинів, яка повинна ґрунтуватися на матеріалах перевірки, у тому числі оперативними та оперативно-технічними заходами. Інформація про те, що особа мала намір вчинити злочин, має ретельно перевірятися. Правоохоронні органи зобов'язані довести, що в них були вагомі підстави для проведення такої операції.

При цьому критерієм розмежування провокації (підбурювання) та наявності об'єктивної підозри Європейський суд з прав людини вважає момент початку здійснення працівни-

ками поліції відповідного заходу: чи вони просто приєдналися до вже вчиненого злочину, чи спровокували особу на його вчинення.

Практично аналогічні вимоги містяться у ст. 271 КПК України, відповідно до якої контроль за вчиненням злочину може здійснюватися лише у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин (вказівка ГСУ МВС України від 03.03.2014 року №13/11-3637).

6. Слідчий після отримання ухвали слідчого судді на проведення негласних слідчих (розшукових) дій в порядку ст. 40 КПК України готує доручення та направляє його разом із клопотанням та ухвалою до оперативного підрозділу Національної поліції для виконання.

7. Керівник оперативного підрозділу визначає співробітника, який виконуватиме доручення слідчого. Вказаний співробітник на підставі доручення слідчого та ухвали слідчого судді готує відповідні завдання в УОТЗ чи УОС, направляє його для виконання уповноваженому оперативному підрозділу.

8. У подальшому оперативний працівник згідно зі ст. 252 КПК України за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складає протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів у вказаному кримінальному провадженні.

9. Виключно за результатами отримання доказів, які свідчать про причетність особи до вчинення незаконного обігу наркотичних засобів, ініціюється питання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки. Для здійснення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки слідчий направляє оперативному підрозділу, за матеріалами якого було відкрито кримінальне провадження, доручення на підбір особи (осіб), яка надасть добровільну згоду на проведення оперативної закупки та у разі необхідності для забезпечення заходів безпеки.

10. Оперативний підрозділ вживає заходів щодо підбору такої особи, про що повідомляє слідчого.

11. У випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин прокурор за ініціативою слідчого згідно з ч. 4 ст. 246 та п. 2 ч. 1 ст. 271 КПК України приймає рішення про проведення оперативної закупки, про що виноситься постанова.

У постанові зазначається:

- посада, звання, прізвище працівника органу прокуратури, який її виносить;
- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого виноситься постанова;
- правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України;
- підстави для проведення;
- відомості про особу, щодо якої буде проводитись оперативна закупка;
 - початок, тривалість і мета негласної слідчої (розшукової) дії – дата винесення постанови про проведення негласної слідчої (розшукової) дії та початку її проведення, загальна тривалість негласної слідчої (розшукової) дії, яка визначена прокурором, опис бажаного результату, який планується одержати внаслідок її проведення, зокрема отримання відомостей, що можуть використовуватися в доказуванні, інформації про можливих співників, місць зберігання предметів і документів, що виступали предметом або знаряддям злочину, встановлення свідків, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, тощо;
 - загальна назва, кількість чи інші характеристики «товару», який підлягає закупці;
 - при можливості точного визначення – вид наркотичного засобу, психотропної речовини та їх аналогів, яку планується придбати, та сума коштів, інші засоби, які будуть використані в ході оперативної закупки;
 - вигадані установчі дані особи, якій доручено провести оперативну закупку (у разі застосування до покупця заходів безпеки в постанові зазначаються його легендаровані установчі дані);
 - обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

З метою підтвердження достовірності відомостей у постанові підписи посадових осіб скріплюються відбитком гербової печатки. Постанова про проведення оперативної закупки складається у двох примірниках, з яких перший долучається до кримінального провадження, а другий залишається на зберіганні в прокуратурі.

12. Після отримання постанови прокурора на проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки слідчий, в порядку ст. 40 КПК України, готує доручення та направляє його разом із постановою прокурора до оперативного підрозділу Національної поліції для виконання.

13. За необхідності при підготовці до оперативної закупки слідчий за погодженням з прокурором отримує в суді ухвали на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж).

14. Покупець підлягає огляду за участю працівників (співробітників) уповноваженого підрозділу та за можливістю понятих, про що складається протокол. У протоколі перераховуються всі речі та предмети, наявні у покупця (його одяг та взуття), а також зазначаються індивідуальні особливості та ідентифікаційні ознаки виданих цінностей, грошових купюр, іншого майна, які передаватимуться продавцю в обмін на товар.

Для фіксації злочинної діяльності продавця відповідно до чинного законодавства покупцеві можуть вручатися спеціальні технічні засоби при наявності в оперативно-технічних підрозділах технічних засобів, витратних матеріалів, та оперативних позицій, які дозволяють здійснювати оперативно-технічний захід. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КК України, якщо оперативна закупка передбачатиме таке втручання.

15. Придбаний товар вилучається у покупця й детально оглядається, про що складається протокол, який підписується учасниками, покупцем та понятими. Вилучений товар упакується, опечатується, скріплюється підписами учасників, покупця та направляється для проведення судово-хімічної експертизи.

16. Проведення оперативної закупки здійснюється виключно за грошові кошти та з використанням майна, у тому числі імітаційних засобів органів і підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

17. Оперативний підрозділ проводить оперативну закупку наркотичного засобу чи психотропної речовини, за результатами чого складає протокол з дотриманням вимог ст. 104 КПК України.

18. Якщо проведення оперативної закупки закінчується відкритим фіксуванням, тобто затриманням продавця, у нього в присутності понятих вилучаються речі, предмети (кошти, майно, одяг), які можуть підтверджувати його причетність до злочинної діяльності, про що складається протокол у порядку ст. 208 КПК України. Слідчий особисто бере у цьому участь.

19. Слідчий, прокурор здійснює освідування продавця для виявлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих примет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря (у зв'язку з цим на етапі підготовки до проведення оперативної закупки готується відповідна постанова). У затриманій особі необхідно відібрати біологічні зразки, а саме: змиви з рук, тіла; нігтьові зрізи, відбитки пальців і долонь рук.

В кожному кримінальному провадженні, в якому для документування злочинної діяльності використовуються заздалегідь ідентифіковані (помічені) засоби, у відповідності до ст.ст. 208, 223, 234, 236, 241 КПК України проводиться освідування або обшук особи (при затриманні чи в рамках обшуку житла чи іншого володіння особи) (вказівка ГСУ МВС України від 21.03.2014 року №13/11-4847).

20. Крім цього, після затримання збувача необхідно провести обшук за місцем проживання наркозбувача. Для цього, слідчому необхідно за погодженням з прокурором або прокурору заздалегідь звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку. Також слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зо-

бов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

При проведенні оперативної закупки наркотичних засобів силами оперативних підрозділів нерідко буває доцільним організувати взаємодію з іншими підрозділами Національної поліції для використання їх можливостей у ході підготовки та здійснення операції.

9. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЄЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ

Слідчі ситуації у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення класифікуються за такими критеріями: особливості отримання початкової інформації; причетність до інших злочинів; наркотична залежність особи, яка вчинила злочин; обізнаність у способах, прийомах, методах виробництва, виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Типові слідчі версії у справах про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення можна класифікувати за такими критеріями: категорією осіб; кількістю осіб; способом вчинення злочину; джерелом отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; носієм слідів злочинної діяльності.

За *категорією осіб* у справах про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення можуть бути висунені такі слідчі версії:

1. злочин вчинено випадковими особами, особами, які вперше вчинили злочин у зазначеній сфері;
2. злочин вчинено професіоналами у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, раніше судимими за вчинення цих злочинів;
3. злочин вчинено особами, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги.

Крім того, залежно від кількості осіб, можна висунути такі версії:

1. злочин вчинено одноособово;
2. злочин вчинено групою осіб за попередньою змовою;
3. злочин вчинено організованою групою чи злочинною злочинною організацією.

Версії можна висувати і стосовно джерел отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів:

1. наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналогі виробили чи виготовили у місцях незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

2. наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналогі отримали або придбали у друзів, знайомих, родичів, незнайомих осіб.

На підставі аналізу змісту диспозицій статей та аналізу судово-слідчої практики, можна висунути такі слідчі версії:

1. Злочин вчинено з корисливих мотивів. З огляду на зазначене під час проведення слідчих та інших процесуальних дій в кожному випадку необхідно з'ясувати якими мотивами керувалась особа, яка вчинила злочин, чи отримала вона якусь винагороду (отримання грошей, будь-яких речей, майна або придбання права на них, отримання певних послуг, звільнення від особистих матеріальних витрат тощо).

2. Злочин вчинено повторно. Необхідно з'ясувати чи має особа, непогашену і незаняту судимість; скільки було епізодів злочинної діяльності.

3. Злочин вчинено групою осіб. Дослідження матеріалів судово-слідчої практики дає підстави стверджувати, що особи, які вчиняють даний злочин, в окремих випадках спільно проживають з іншими особами – членами сім'ї, родичами, знайомими, тому доцільно з'ясувати причетність вказаних осіб до цього злочину.

4. Злочин вчинено із залученням неповнолітнього. У цьому випадку слід встановити причетність до вказаного злочину неповнолітніх, які можуть проживати з особою, яка вчинила злочин передбачений ст.ст. 307, 317 КК України, а також неповнолітніх з якими підтримуються зв'язки, по можливості відібрати у них пояснення, допитати.

5. Злочин вчинено організованою групою чи злочинною організацією, або ж спільно з учасниками організованої групи чи злочинної організації.

6. Вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 307,309, 317 КК України поєднане з вчиненням інших злочинів.

Особливо слід звернути увагу на інші злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також злочини вчиненні на ґрунті наркоманії.

Початковий етап розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, визначається сформованими слідчими ситуаціями. Як засвідчує практика, найбільш типовими з них є дві.

Факт незаконного обігу наркотичних засобів виявлено, підозрюваного затримано з речовими доказами «на гарячому» чи незабаром після вчинення злочину. У такій ситуації головним напрямком діяльності слідчого є збір і процесуальне закріплення доказів причетності особи до вчинення злочину – виявлення конкретних обставин події, їх дослідження, оцінка й використання співучасників і їх викриття.

Невідкладні слідчі (розшукові) дії:

- обшук особи, затримання підозрюваного;
- огляд місця затримання для з'ясування обстановки події, виявлення слідів злочину й речових доказів; місцевості де вирощувалися наркомістні рослини; приміщень, де зберігалися наркотики, сировина для їх виготовлення;
- вилучених наркотиків, пристроїв для їх вживання, огляду підозрюваного тощо; упаковок наркотиків, пристроїв для їх вживання (шприці, пластикові картки, пластикові пляшки та ін.) для виявлення на них залишків наркотичних речовин та слідів рук;
- вилучення предметів, що стосуються злочину;
- медичне освідчування підозрюваного з метою встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак уживання ним наркотиків (розширені зіниці, сліди від уколів шприца тощо);
- призначення судових експертиз (хіміко-фармацевтичної, експертизи наркотичних засобів, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичних та ін.);
- обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного, у гаражі, на дачі, у друзів та інших місцях із метою вилучен-

ня наркотичних засобів, психотропних речовин та інших предметів зі слідами злочину;

- допит підозрюваного зі з'ясуванням анкетних даних (перевіряються), способу життя, зв'язків;

- допит свідків, зокрема родичів, знайомих, сусідів підозрюваного;

Паралельно з проведенням слідчих (розшукових) дій необхідно:

- перевірити затриманого по обліках МВС України, звернутися до відділу Національної поліції за місцем проживання затриманого для з'ясування його перебування в місцевому розшуку або на обліку як наркомана, повідомивши про факт затримання;

- надіслати дактилокарти затриманих для перевірки за слідотокою нерозкритих злочинів;

- ужити заходів для встановлення ймовірних свідків (серед місцевих жителів, осіб, які приїжджали та контактували із затриманими), місць споживання наркотиків тощо.

У ситуації, коли підозрюваного затримано «на гарячому», про те він заперечує свою причетність до злочину або в момент затримання намагається позбутися предметів, що прямо вказують на це, крім зазначених вище дій потрібно:

- надіслати на експертизу його одяг та особисті речі для виявлення на них слідів наркотиків;

- вилучити зразки ґрунту, культур ,що містять наркотики;

- вилучити у підозрюваного зразки крові, сечі та слизової оболонки ротової та носової порожнини для лабораторного дослідження;

- зробити зіскоби з його рук і взуття;

- допитати осіб, які брали участь у затриманні підозрюваного;

- пред'явити для впізнання родичам, сусідам, колегам виявлені на місці події знаряддя і засоби вчинення злочину тощо.

У разі затримання особи за підозрою в незаконному обігу наркотичних засобів, коли їх у неї не виявлено, характерними слідчими (розшуковими) діями повинні бути:

- огляд місця затримання й одягу затриманого;

- медичний огляд з метою встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання ним наркотиків;

- обшук за місцем проживання і роботи, у гаражі, на дачі, у друзів та інших місцях для вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин та інших предметів зі слідами злочину;
- допит підозрюваного;
- допит свідків;
- призначення експертизи наркотичних засобів, хіміко-фармацевтичної, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичних та ін.

Факт незаконного обігу наркотичних засобів виявлено, але конкретна особа, підозрювана у вчиненні злочину, не встановлена. Окреслені ситуації зазвичай виникають під час установлення фактів порушення на підприємствах і в медичних установах правил виробництва, придбання, зберігання, обліку відпустку, перевезення або пересилки наркотичних засобів чи психотропних речовин, виявлення ділянок, засіяних рослинами що містять наркотичну речовину, викрадення наркотичних засобів із хімфармпідприємств, медичних установ організованою групою з використанням службового становища та затримання осіб, які, з їх слів, придбали наркотики у невідомих.

За відсутності даних про особу злочинця, обмеженого кола інших джерел для його розшуку, неочевидного зв'язку між подією злочину, особою, причетною до його вчинення, наслідками і місцем події, першочерговим завданням працівникам національної поліції є встановлення особи злочинця, його розшук і затримання. Діяльність слідчого має спрямовуватися на виявлення і систематизацію максимальної кількості доказової та орієнтовної інформації, що характеризує особу злочинця і подію злочину.

Алгоритм спільних дій слідчого та оперативних працівників підрозділів Національної поліції на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення:

- огляд місця події;
- допит свідків-очевидців (за відсутності намагатися виявити їх);
- застосування службово-розшукової собаки;
- перевірка результатів оглядів і допитів за криміналістичними обліками;

– вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень / кримінальних справ (розкритих і не розкритих) цієї категорії порівняльним аналізом способів вчинення таких злочинів (розслідуваного і зазначеного в архівній справі);

– обшук за місцем проживання і роботи підозрюваних (їх співучасників) або в будь-якому іншому місці ймовірного зберігання з метою вилучення наркотичних засобів, сировини, пристроїв для зберігання, транспортування наркотиків і документів, що підтверджують їх злочинну діяльність;

– складання розшукових орієнтувань і композиційних портретів;

– призначення за результатами огляду судових експертиз;

– вивчення відомостей, повідомлень, довідок про подібні злочини;

– надання доручень оперативним підрозділам щодо встановлення зловмисників оперативним шляхом тощо.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із збутом наркотиків, версії можуть висуватися: про джерело, канали й систему збуту наркотиків, їх перевезення (контрабанду); особу збувальників; зв'язки збувальника і скупника; мету скупки (нажива, перепродаж); умови, що сприяли викраденню тощо.

10. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЮ АБО УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ

Під час розробки науково-методичних рекомендацій було встановлено, що до початку реалізації матеріалів, зібраних за фактом вчинення злочинів пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, проводяться, як правило, лише ті слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, які не призводять до витoku інформації про початок кримінального провадження у відношенні підозрюваних осіб. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, відкритих за фактами вказаних злочинів, показав, що на розглядуваному етапі досудового розслідування слідчим або оперативними працівниками за його дорученням проводилися наступні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії:

- допит свідків;
- проведення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- спостереження за особою або місцем;
- аудіо-, відеоконтроль особи;
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Тактичні особливості проведення огляду місця події, освідування. При розслідуванні кримінальних прова-

джен аналізованої категорії об'єктами пошуку й огляду повинні стати:

- наркотичні засоби – фармацевтичні препарати в ампулах, у вигляді таблеток, порошку, настоек, позначених фабричним маркіруванням або без такого;

- наркотичні засоби кустарного виготовлення – в основному марихуана, гашиш, гашишна олія, настойка макової соломки;

- наркотичні засоби, виготовлені в обладнаних належним чином підпільних лабораторіях, наприклад кокаїн, героїн, ЛСД та ін.;

- використана для виготовлення наркотичних засобів сировина, напівфабрикати, реактиви, наприклад, крижана оцтова кислота, лабораторне устаткування, різні пристосування: сито зі слідами конопельного пилу або часток цієї рослини; важкі предмети, використовувані в якості преса при виготовленні гашишу; ковдри, поліетиленова плівка, над яку могла просіватися конопельна потерть; ваги, гирки;

- відходи виготовлення наркотичних речовин – голівки маку, лушпиння від них, конопельна, макова соломка, побічні продукти, що утворюються при синтезі деяких наркотичних засобів;

- будь-який посуд або ємності, уміст яких викликає підозру;

- пристосування для вжитку наркотичних засобів: трубки, шприци, особливо використані, тому що в них можуть знаходитися залишки шуканих речовин, закопчені ложки, трубочки для вдихання кокаїну та ін.;

- тютюнові вироби зі слідами пропитки гашишною олією, із добавкою гашишу або марихуани;

- пристосування для набивки цигаркових гільз тютюном, виготовлення самокруток із стандартних листів цигаркового паперу;

- сліди вжитку наркотичних засобів: попіл, недокурки, порожні ампули, упакування з відповідними етикетками;

- речі, що могли служити платою за наркотичні засоби або за відвідування притону;

- листування, поштово-телеграфна кореспонденція, записні і телефонні книжки, грошові перекази, квитанції камер

схову, рахунки на оплату міжміських і міжнародних переговорів, готелів.

У протоколі огляду фіксуються:

1. розташування місця події і речової обстановки на ньому;

2. кількість, розфасування, вид, колір, запах, вага речовин, що ймовірно є наркотичними засобами, вид упакування, у якому вони знаходилися, маркірування упакувань, ампул, утиснені написи або знаки на таблетках, наявність тютюну, змішаного з гашишем, марихуаною або просоченого гашишною олією;

3. присутність готової до реалізації «продукції» у виді розфасувань по малих дозах або упакованих у транспортабельну тару, їх кількість, вид упакованої речовини, колір, запах, вага;

4. наявність пристосувань для вжитку наркотичних засобів, їх кількість, вид, присутність у них невикористаних залишків;

5. виявлені залишки після вжитку наркотичних засобів, їх кількість, вид, маркірувальні написи на упакуваннях, наявність у них невикористаного наркотику;

6. вид лабораторного або кустарного устаткування, пристосованого для виготовлення або переробки наркотичних речовин, вид, колір і запах речовин, що знаходяться в ньому, а також реактивів, напівфабрикатів;

7. документація, що може становити інтерес: зазначити яка саме, її вид, функціональне призначення;

8. результати огляду рецептів, що виникають підозру.

Оглядаючи наркотики, слідчий повинний у першу чергу вжити заходів до відшукання, фіксації і вилучення за допомогою спеціаліста слідів пальців рук на пакувальному матеріалі, а при вилученні наркотиків синтетичного походження – на ампулах або пузирьках.

При огляді наркотичних засобів встановлюються і відбиваються в протоколі: якісні і кількісні характеристики наркотичної речовини, психотропного засобу (вид, склад, консистенція, кількість, колір, запах, обсяг, вага), а також пакувальний матеріал (засіб упакування, перев'язувальний матеріал і т.д.), у яких вони знаходилися.

При огляді одягу і взуття з'ясовуються і фіксуються: найменування предметів одягу і взуття; матеріал, колір, покрій одягу і взуття; особливості одягу і взуття (нашивки, етикетки, мітки і т.п.); стан одягу і взуття (наявність і характер ушкоджень, нашарувань різних речовин, забруднень і т.п.); розташування і розміри ушкоджень і забруднень; зміст кишень поміщається в окремі пакети з відповідними написами і опечатується.

На одязі наркоманів старанно оглядаються кишені, лацкани і рукава пальт, піджаків, внутрішня сторона шкарпеток і штанів (на них можуть бути сліди крові, якщо наркоман вводив наркотик у ноги).

Особливим видом слідчого огляду є **освідування**, яке провадиться за загальними правилами (ст. 241 КПК). При проведеному освідуванні необхідне повне обстеження всього тіла людини, що дозволяє знайти і зафіксувати особливі прикмети, а також мікрооб'єкти і сліди ін'єкцій (внутрішньовенних або внутрішньом'язових), які залишилися на тілі.

При провадженні освідування встановлюється:

– чи є на затриманому, його одягу сліди злочину: частки наркотичних засобів, лікарських препаратів, що містять наркотики, речі і предмети, що зберегли їх залишки, шприци, записи, що викривають і т.д.;

– чи є в даної особи ознаки споживання наркотиків, психотропних речовин: ін'єкцій у вигляді дрібних крапок, а також виразки або нариви на кінцівках, передпліччях, плечах, між пальцями рук (рідко дотримують правила антисептики), а також ознаки наркотичного сп'яніння.

Крім того, при необхідності в протоколі відбивається наявність на особі, що оглядається ушкоджень і її особливі прикмети.

У межах огляду, при наявності відповідних вказівок, у постанові про провадження даної слідчої (розшукової) дії, за допомогою спеціаліста, що бере участь в огляді, можуть бути *отримані зразки для порівняльного дослідження*.

Найбільш характерними видами зразків (порівняльних матеріалів) виступають:

– змиви з рук, шиї, губів, зубів, тіла людини (одержують за допомогою ватних тампонів, змочених медичним спиртом);

– нігтьові зрізи (зіскоби з-під нігтів);

- зразки крові з пальця, вени;
- відбитки пальців і долонь рук;
- відбитки взуття;
- відбитки ступній ніг;
- зразки поту, слини, сечі, потожирових речовин;
- зразки волосся з голови;
- сліди зубів (надкуси, відкуси), зліпки зубів, моделі зубних рядів. До одержання деяких із зазначених зразків залучаються спеціалісти-медики³³.

Тактика обшуку. Обшук повинен проводитись з особливою ретельністю, оскільки шукані предмети зазвичай невеликі за розмірами і їх легко заховати. При обшуку приміщень особливу увагу слід звертати на сліди свіжої штукатурки, побілки, фарбування стін, свіжо поклеєні шпалери, дошки та колоди, що відрізняються за зовнішнім виглядом від стіни, на більш глухий звук при простукуванні стін і т.п.

При огляді підлоги увагу слідчого повинні привернути: наявність нового, цвяхи у підлозі, вставлені дошки або окремі їх шматки, відсутність в пазах бруду і пилу, свіже підмазування в цементній або глиняній підлозі. На присадибній ділянці особливий інтерес представляють квіти та інші рослини, які на тлі навколишньої зелені виглядають зів'ялими, ділянки свіже перекопаної землі, в також колодязі, вигрібні ями та інші місця, в яких можуть бути влаштовані схованки.

Поширеними тактичними прийомами, що супроводжують проведення обшуку в осіб, що займаються незаконними операціями з наркотиками, є: контролювання входу в приміщення (наприклад, притону) на випадок появи наркоманів та їх зв'язків із метою їх затримання; охорона обшукуваних і спостереження за ними з метою запобігти їх спробам знищити або позбутися від наркотиків та інших предметів і документів, або учинити втечу. До проведення обшуку усередині будинку співробітникам рекомендується оглянути його ззовні. Це необхідно для пошуку наркотиків, предметів або речових доказів, які підозрювані могли викинути у вікна або двері.

³³Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

При особистому обшуку особі спочатку пропонується зняти одяг; кожна знята річ ретельно обстежується і відкладається в сторону. Огляд тіла, зазвичай, починають з голови, при цьому волосся обшукуваного або перуку розчісують густим гребінцем. Досвід показує, що в волоссі і під перукою дуже часто переносять наркотики.

Наркотичні засоби, як правило, упаковані в поліетиленову плівку, можуть бути укриті на різних частинах тіла: під пахвою, в паху, між пальцями ніг, під бинтом або лейкопластиром, прикріплені до ступні. При виникненні підозри в тому, що шуканий предмет прихований під бинтовою чи іншою пов'язкою, для участі в обшуку слід запросити лікаря.

Допит підозрюваного. Обставини, що мають бути встановлені шляхом допиту підозрюваного, визначаються особливостями кожного окремого провадження. Приблизний перелік запитань може бути таким:

1. Чи вживав він сам наркотичні засоби, якщо так – з якого часу і які, де і з ким?

2. Хто навчив виготовляти і вживати наркотики?

3. Чи є у нього пристосування для їх виготовлення?

4. Яку кількість наркотиків, коли, у кого, яким способом і за яку суму придбав?

5. Кого знає з тих, хто вживає або збуває наркотики?

6. Якщо сам виготовив наркотик, то де, у якому місці, коли придбав сировину, як перевіз?

7. З якою метою придбав наркотик?

8. Якщо допитуваний наркоман, то чи перебуває на обліку у лікаря?

9. Чи раніше лікувався від наркоманії?

10. Хто ще знає про те, що він вживає наркотики та ін.

Організаторів і власників притонів допитують про обставини створення притону, коло клієнтів, джерела придбання наркотиків або психотропних препаратів, режим, встановлений для відвідувачів, плати за наркотики.

Аналіз практичного досвіду боротьби з організацією або утриманням наркопритонів свідчить про те, що такі слідчі (розшукові) дії, як **допит свідків** та проведення експертизи, проводяться до початку реалізації зібраних матеріалів переважно з метою отримання доказів, необхідних для переконання слідчого

судді щодо надання ухвал на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Дійсно, проведення на даному етапі слідчих (розшукових) дій пов'язано зі значним ризиком витоку інформації про початок кримінального провадження, однак в інший спосіб надати докази злочинної діяльності слідчому судді дуже складно. При цьому допитуються, як правило, свідки, які негативно ставляться до злочинності та викликають довіру. Найчастіше ними виступають особи, які мешкають поблизу від наркопритону.

Безумовно, у випадку встановлення злочинцями фактів проведення правоохоронцями у відношенні них будь-яких дій, вони почнуть активно протидіяти проведенню досудового розслідування. Наприклад, тимчасово припинять діяльність наркопритону, змінять його адресу або коло відвідувачів, підсилять заходи спостереження за територією навколо наркопритону, особливо під час входу та виходу відвідувачів тощо. Усе це значно ускладнить або взагалі зробить неможливим документування фактів злочинної діяльності організатора та утримувача наркопритону.

Також, на розглядуваному етапі розслідування злочинів щодо організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів доцільно проводити *зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж*, яке здійснюється переважно шляхом прослуховування телефонних переговорів підозрюваних осіб та фіксації їх змісту за допомогою технічних пристроїв. Дана негласна слідча (розшукова) дія, а також проведення спостереження за особою або місцем і використання допомоги негласних працівників із числа, наприклад, відвідувачів наркопритону та близького оточення підозрюваних осіб виступають головними джерелами інформаційного забезпечення діяльності оперативного працівника та слідчого під час досудового розслідування.

Особливо ефективною негласною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні організації або утримання наркопритону є *проведення аудіо-, відеоконтролю особи*, який дозволяє спостерігати за діями злочинців у середині наркопритону. Таким чином, оперативний працівник та слідчий Національної поліції можуть оперативно оцінювати обстановку, що склалася, та приймати вірні рішення під час обрання наступної методики дій. Значну роль відіграє розглядувана негласна слід-

ча (розшукова) дія під час визначення моменту початку реалізації зібраних матеріалів, затримання злочинців та відвідувачів наркопритону.

Разом з тим, незважаючи на високу ефективність аудіо-, відеоконтролю особи, він проводився лише деяких вивчених нами кримінальних проваджень. Головною причиною такого становища виступає велика організаційна і тактична складність його проведення. Це обумовлено тим, що у більшості випадків, з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи, необхідно спочатку провести іншу негласну слідчу (розшукову) дію – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. Також, оперативні та слідчі працівники Національної поліції, з метою встановлення у приміщенні наркопритону зазначених технічних засобів, можуть використовувати допомогу осіб, з якими здійснюється конфіденційне співробітництво.

Слід зазначити, що крім наведених вище слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, працівниками оперативних підрозділів, з метою оперативного спостереження за діями злочинців та відстеження розвитку подій злочину, ефективно застосовується *допомога конфідентів*.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що з моменту початку досудового розслідування за фактом вчинення злочинів пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення та до початку реалізації зібраних матеріалів слідчим та оперативними працівниками Національної поліції проводяться переважно негласні слідчі (розшукові) дії. Така методика розслідування обумовлена недопущенням витоку інформації про діяльність правоохоронців щодо документування розглядуваної злочинної діяльності, що може призвести до втрати ефекту раптовості під час подальшої реалізації зібраних матеріалів. Дотримання даної умови може бути досягнуто тільки завдяки суворій погодженості та послідовності проведення дій суб'єктами, що здійснюють взаємодію під час проведення досудового розслідування.

Особливості тактики призначення та проведення судових експертиз. Проведенню експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передуюче отри-

мання зразків даних речовин. Вони отримуються за допомогою проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Вказані речовини можуть бути отримані двома способами:

1. шляхом використання допомоги осіб, які здійснюють конфіденційне співробітництво зі слідчим;

2. під час проведення іншої негласної слідчої (розшукової) дії – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння організатора або утримувача наркопритону.

Необхідно зазначити, що перший спосіб отримання зразків наркотичних речовин є набагато простішим. Разом з тим він не забезпечує такого рівня надійності, який можливо досягнути, використовуючи другий спосіб. Це пов'язано з тим, що, особи, які надають конфіденційну допомогу оперативним працівникам підрозділів та слідчому при розслідуванні даних злочинів, самі незаконно вживають наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги.

На підставі вивчення судово-слідчої практики встановлено, що під час розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 307, 309, 317 КК України, призначаються: експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; судово-медична (наркологічна) експертиза; судово-біологічна; судово-психіатрична та інші.

Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів поводитьсь для встановлення:

- факту належності речовин та їх слідів до наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин, а також визначення їх кількісного вмісту в досліджуваних об'єктах;

- спільного джерела походження підконтрольних речовин;

- єдиного методу синтезу чи технології виготовлення наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих та отруйних речовин;

- спеціального хіміко-технологічного призначення предметів та обладнання для виготовлення підконтрольних речовин.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань³⁴:

- Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів? Якщо є, то яких саме?
- Чи є даний засіб наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом або прекурсором і яким (якою) саме?
- Чи мають дані наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори спільну родову (групову) належність?
- Чи мають дані наркотичні засоби, психотропні речовини спільне джерело походження за якісним та відносним кількісним складом?
- Чи можна на виявленому устаткуванні і з використанням виявленої сировини і реактивів одержати речовину з певною структурною формулою;
- Якщо так, то який механізм даного процесу? Які реактиви і сировина потребуються для його здійснення, які відходи можуть мати місце при цьому? Яка продуктивність установки для одержання речовини з певною структурною формулою?

Судово-медична (наркологічна) експертиза вирішує такі питання:

- Чи не знаходиться дана особа в стані наркотичного сп'яніння?
- Чи є ознаки недавнього вжитку наркотичних (психотропних) засобів і яка давнина їх ужитку?
- Який наркотичний засіб був ужитий?
- Яким способом вводився в організм наркотичний засіб і в якій кількості?
- Чи є на тілі даної особи сліди у вигляді тілесних ушкоджень, що свідчать про введення в організм наркотичних засобів, якщо так, то який їх характер, локалізація, кількість.

³⁴Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page>.

Судово-біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження. Проводиться для встановлення належності об'єктів рослинного походження до наркотичних засобів.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- Чи належить дана рослина (подрібнені частки рослини) до таких, що містять наркотичні речовини?
- Якщо так, яка її таксономічна належність?
- Чи складала раніше дані зразки наркотичних засобів одну масу?
- Чи мають дані зразки наркотичних засобів спільну родову (групову) належність (за способом виготовлення, місцем вирощування тощо)?

Судово-психіатрична експертиза встановлює наявність ознак наркоманії або токсикоманії (хворобливий потяг до лікарських речовин); необхідність примусового лікування суб'єкта; давнина виникнення наркотичної залежності; осудність у момент учинення злочину (чи знаходилася особа в стані гострого наркопсихоза або патологічного афекту).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- Чи страждав підозрюваний (підсудний) під час інкримінованого йому діяння (діянь) психічним розладом, внаслідок якого він не міг у той період усвідомлювати свої дії або керувати ними?
- До якої категорії хворобливих станів належить даний психічний розлад – хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства, іншого хворобливого стану психіки?
- Чи потребує підозрюваний застосування до нього примусових заходів медичного характеру, якщо так, то яких саме?
- Чи страждає підозрюваний на хронічний алкоголізм або наркоманію?
- Чи потребує він лікування від алкоголізму чи наркоманії?

ВИСНОВКИ

У результаті узагальнення багатолітнього досвіду боротьби різних країн з наркоманією та наркобізнесом світове співтовариство дійшло до висновків, що протидіяти цим явищам треба збалансовано за двома напрямками: *по-перше* – зменшення незаконного попиту на наркотичні засоби та психотропні речовини, *по-друге* – скорочення незаконної пропозиції на них.

В основу такого підходу покладено розуміння, що наркоманія, зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, їх нелегальний обіг – явища взаємопов'язані й взаємообумовлені. При цьому необхідну зосередити зусилля не тільки на припиненні незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, викритті й покаранні осіб, які в цьому винні, виявленні, лікуванні та реабілітації наркоманів, але й на профілактиці схиляння до наркоманії нових верств населення, запобігання скоєнню нових злочинів у сфері наркобізнесу.

Слід константувати, що тенденція поширення наркоманії завдає шкоди найважливішим сферам життєдіяльності суспільства, а саме: *соціальній* – як загроза збереженню здорового генофонду нації; *політичній* – як небезпека, що наркомафія не зацікавлена в регіональній і національній стабільності; *економічній* – загострення економічних проблем у період проведення реформ, що створюють умови для розвитку наркобізнесу та поширення наркоманії (зокрема, безробіття, розвиток тіньового сектору економіки та ін.). Саме тому з метою ефективного запобігання та протидії поширенню наркоманії у молодіжному середовищі необхідна належна взаємодія працівників Національної поліції з органами публічної адміністрації, засобами масової інформації та громадськістю.

Одним із основних критеріїв ефективності діяльності оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції має стати виявлення та припинення фактів незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, проте не тільки їх зберігання, але й установлення всіх етапів їх виготовлення, перевезення, збуту, а також фактів організації та утриманні місць для їх для їх незаконного вживання. При цьому потрібно знати, що найбільш вірогідним місцем їх поширення є розважальні заклади, а найрезультативнішими заходами підрозділів Національної поліції з викриття таких фактів є проведення контрольованої та оперативної закупки.

На наш погляд, професійно грамотне застосування методів оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин є найефективнішим методом документування злочинної діяльності наркозбувальників, зокрема в розважальних закладах. Тому, підрозділам Національної поліції України доцільно:

- щоквартально проводити оперативно-профілактичні відпрацювання розважальних закладів та інших місць перебування молоді з метою виявлення та припинення фактів збуту наркотичних засобів і психотропних речовин, а також встановленні місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення, при цьому особливу увагу приділяти курортним регіонам. При виявленні зазначених фактів уживати заходів щодо призупинення або припинення діяльності вказаних закладів, відповідно до чинного законодавства;

- постійно відстежувати в мережі Інтернет і засобах масової інформації інформацію про місця та дати проведення молодіжних музичних фестивалів, здійснювати ретельний моніторинг даної інформації для встановлення місць можливого вживання, збуту наркотичних засобів і психотропних речовин, насамперед «важких»;

- у взаємодії з керівництвом Національної поліції України здійснювати обмін оперативною інформацією про приїзд/від'їзд ді-джеїв, рок- або поп-груп, які можуть мати причетність до перевезення чи збуту наркотичних засобів і психотропних речовин;

- з метою документування всього ланцюга злочинної діяльності наркозбувальників (від виробника до споживача) передбачити належне фінансування проведення оперативних закупок наркотичних засобів і психотропних речовин у розважальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-Ш [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – Київ : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.

4. Інструкція про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності, затверджена наказом МВС України, СБ України, МДЗ України № 887дск/384дск/480дск від 16.09.2013 року

5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI [Електронний ресурс] : редакція від 02.02.2014. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII [Електронний ресурс] : редакція від 19.11.2012. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

7. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

8. Про попереднє ув'язнення: закон України від 30.06.1993 № 3352-XII [Електронний ресурс] : редакція від 15.01.2015 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.

9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page>.

10. Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/770-2000-p>.

11. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : наказ МОЗ України від 01.08.2000 № 188 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00>.

12. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ ГПУ, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

13. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.08.2012 № 700

14. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

15. Постанови пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка ; упор. П. П. Пилипчук. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 408 с.

16. Про роботу органів досудового розслідування: статистичні дані [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2015.html>.

17. Інформація про результати роботи підрозділів поліції ГУНП в Харківській області за 2015 рік : статистичні дані [Елек-

тронний ресурс] // Офіційний сайт Головного управління Національної поліції в Харківській області. – Режим доступу: <https://hk.npu.gov.ua/uk/publish/article/192220>

18. Запорощенко Н. А. Спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України / Н. А. Запорощенко // Право України. – 2011. – № 1. – С. 281–286.

19. Запорощенко Н. А. Розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. А. Запорощенко ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2012. – 20 с.

20. Іванов Ю. Ф., Джу́жа О. М. Кримінологія : навч. посіб. – К. : Вид. Паливода А. В., 2006. – 243 с.

21. Кричун Ю. А. Підстави криміналізації та криміногенна обстановка у сфері незаконного обігу та організації або утримання «притонів» // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2011. – Спец. вип. № 2. – 2011. – Ч. 2. – С. 98–112.

22. Курс кримінології: Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М. В. Корнієнко, В. Б. Романюк, І. М. Мельник та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

23. Лисенко А. М. Характеристика криміногенної обстановки, пов'язаної з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / А. М. Лисенко, В. А. Ізотов // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 605–606.

24. Виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 317 Кримінального кодексу України в умовах нового кримінального процесуального законодавства : наук.-метод. рек. / К.Л. Бугайчук, Є.О. Гладкова, В.О. Грачов, Д.М. Корнієнко, А.М. Лисенко, С.М. Лозова, Т.М. Малиновська, О.В. Федосова – Харків : Харк. нац. ун-т внутр.справ. – 2015. – 92 с.

25. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Конової та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

26. Пшеничний В. Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пшеничний Валерій Григорович. – Київ, 2005. – С. 59–60.

27. Раєцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Раєцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – №17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm.

28. Щирська В. С. Детермінанти організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / В. С. Щирська // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 171.

Додаток № 1

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Генеральної
прокуратури України,
Міністерства внутрішніх
справ України,
Служби безпеки України,
Адміністрації Державної
прикордонної служби України,
Міністерства фінансів України,
Міністерства юстиції України
16.11.2012
№ 114/1042/516/1199/936/1687/5

ІНСТРУКЦІЯ

про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі - Інструкція) визначає загальні засади та єдині вимоги до організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими органів досудового розслідування або за їх дорученням чи дорученням прокурора уповноваженими оперативними підрозділами, а також використання їх результатів у кримінальному провадженні.

1.2. Правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації при проведенні цих слідчих дій становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України "Про прокуратуру", "Про державну таємницю", "Про оперативно-розшукову діяльність", Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1561-12 (далі - Порядок), Звід відомостей, що становлять державну таємницю (далі - ЗВДТ) (затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440 і зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.08.2005 за № 902/11182), та інші нормативно-правові акти.

1.3. Метою Інструкції є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового

розслідування, інших осіб, швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства і держави.

1.4. Завданням Інструкції є встановлення єдиного порядку організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

1.5. Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 246 КПК України).

1.6. Методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій - це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома.

1.7. Суб'єкти, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій: слідчі органів прокуратури (на час дії п. 1 розділу XI "Перехідних положень" КПК України), органів внутрішніх справ, органів безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (з дня початку його діяльності), а також уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які проводять негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

1.7.1. Уповноважений оперативний підрозділ - оперативний підрозділ, який входить до складу державного органу, визначеного у статті 246 КПК України, залучений за рішенням керівництва органу до здійснення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії.

1.7.2. Уповноважена особа - співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до проведення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, інші особи, залучені за рішенням слідчого, прокурора, оперативного підрозділу.

1.8. У кримінальному провадженні під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

1.9. Процесуальними документами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій є постанови, клопотання, доручення, протоколи

уповноваженого співробітника (працівника) оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, а також ухвали слідчого судді.

1.10. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст.ст. 246, 253, 261 КПК України).

1.10.1. Слідчому судді необхідно надати відомості, залежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії, отримані в ході досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

1.11. Види негласних слідчих (розшукових) дій

1.11.1. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

1.11.2. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

1.11.3. Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

1.11.4. Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

1.11.5. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

1.11.5.1. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок

тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

1.11.6. Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі.

1.11.7. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

1.11.8. Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

1.11.9. Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

1.11.10. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях.

1.11.11. Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

1.12. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України):

1.12.1. Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

1.12.2. Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

1.12.3. Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

1.12.4. Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

1.12.5. Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

1.13. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

1.14. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину

1.14.1. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем

або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання.

1.14.2. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

1.15. Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, річчю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

1.16. Порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.

Розділ II. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор викладає в постанові, яка має відповідати вимогам ст.ст. 246, 251 КПК України, якщо ця дія проводиться без дозволу слідчого судді, або в невідкладних випадках, передбачених ст. 250 КПК України.

2.2. Клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинне відповідати вимогам, зазначеним у ст. 248 КПК України, та матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

У клопотанні слідчого, прокурора, ухвалі слідчого судді не зазначається уповноважений оперативний підрозділ, який має виконувати негласну слідчу (розшукову) дію.

2.3. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України).

2.3.1. У разі прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, у ході якої необхідно провести іншу негласну слідчу (розшукову) дію, яка вимагає постановлення ухвали слідчого судді,

слідчий, прокурор звертається до нього з клопотанням у порядку, передбаченому ст. 248 КПК України.

2.4. Розгляд та погодження прокурором клопотання слідчого про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється невідкладно з моменту надходження. Прокурором вивчаються матеріали кримінального провадження, які є підставою для прийняття рішення про погодження клопотання. Відмова в погодженні клопотання приймається у формі постанови і не виключає повторного звернення слідчого після отримання додаткових доказів або усунення недоліків, вказаних прокурором у рішенні.

2.5. У випадку відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні (ст. 40 КПК України).

2.6. У постанові про прийняття рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії та у клопотанні до слідчого судді про дозвіл на проведення такої слідчої дії зазначається строк її проведення. Строк визначається залежно від виду конкретної дії, необхідності отримання відомостей одноразово чи протягом певного часу, у межах, визначених ст.ст. 246, 249 КПК України.

2.7. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений у встановленому порядку особами, визначеними ст.ст. 246, 249 КПК України.

2.8. При розгляді клопотання щодо продовження строку проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчому судді крім відомостей, вказаних у ст. 248 КПК України, надаються додаткові відомості, одержані в ході досудового розслідування, які дають підстави для продовження слідчої (розшукової) дії.

2.9. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування (ст. 247 КПК України).

2.10. Ухвала слідчого судді щодо відмови в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не оскаржується.

2.10.1. Постановлення слідчим суддею такої ухвали не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу після усунення недоліків чи порушень, зазначених слідчим суддею в ухвалі (ст. 248 КПК України).

2.11.1. У постанові слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зазначених у п. 1.17, зазначається орган, який буде виконувати цю слідчу дію.

Розділ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1. Слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам (п. 6 ст. 246 КПК України).

3.2. Порядок надання доручень на проведення негласної слідчої (розшукової) дії встановлюється цією Інструкцією.

3.3. Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України).

3.3.1. Залежно від злочину, який розслідується, та статусу особи, щодо якої проводиться негласна слідча (розшукова) дія, інших чинників слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності.

3.3.2. У випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але враховуються його повноваження.

3.4. До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постановою слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

3.4.1. Доручення складається у двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідного рівня.

3.4.2. Доручення повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 Кримінального процесуального кодексу України. Оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам.

У дорученні також може визначатись порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу.

3.4.3. Керівник органу відповідно до відомчих нормативно-правових актів визначає виконавця - оперативний підрозділ (оперативні підрозділи).

3.5. Негласна слідча (розшукова) дія - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України.

3.6. Прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії, оформивши своє рішення вмотивованою постановою (ст.ст. 110, 246, 249 КПК України).

3.7. Прокурор зобов'язаний припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність, та з інших підстав, викладених ним у постанові, що негайно надається керівнику органу, який проводить негласну слідчу (розшукову) дію за дорученням слідчого, прокурора, або слідчому, який проводить зазначені дії безпосередньо (ст.ст. 246, 249 КПК України).

3.8. Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

3.9. Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 275 КПК України).

3.9.1. Використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка надає таку інформацію.

3.10. Уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора (ст. 41 КПК). Вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора.

3.11. Керівник органу, якому доручено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, повинен негайно повідомити прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення.

3.12. Контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

За результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів.

Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення.

Протокол та додатки до нього не пізніше 24 годин після складання надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються.

Розділ IV. ФІКСАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

4.1. Протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках - уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

4.2. Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

4.3. Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

4.3.1. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

4.3.2. Прокурор досліджує отриману інформацію, визначену в п. 4.3.1 і в разі підтвердження даних про виявлення ознак кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, узгодивши це питання з керівником прокуратури, складає відповідне клопотання і вносить його на розгляд слідчому судді.

4.4. Прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу (далі - РСО) ознайомити слідчого з протоколом та додатками про результати негласної слідчої (розшукової) дії.

4.5. Конкретний виконавець щодо складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначається керівником уповно-

важеного оперативного підрозділу, який проводив такі дії на підставі доручення слідчого, прокурора.

4.6. У разі залучення до проведення негласної слідчої (розшукової) дії декількох оперативних підрозділів складання протоколу покладається на підрозділ, визначений керівником органу як основний.

4.7. До протоколу долучаються додатки, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

4.7.1. Додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію (ст. 105 КПК України).

4.8. Фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.

4.9. Співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів - виконавцями негласних слідчих (розшукових) дій - мають бути вжиті необхідні заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору.

4.10. У разі здійснення заходів безпеки щодо співробітників оперативних підрозділів, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або залучались до їх проведення, відомості про цих осіб у протоколі зазначаються із забезпеченням конфіденційності в порядку, визначеному законодавством.

4.11. Прокурор або слідчий за його вказівкою досліджує отриману в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформацію. У разі необхідності залучається спеціаліст (ст.ст. 36, 266 КПК України).

4.12. Спеціаліст, який бере участь у дослідженні матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії і, таким чином, отримує доступ до державної таємниці (ст. 27 Закону України "Про державну таємницю"), повинен мати допуск до державної таємниці відповідної форми.

4.13. Як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

4.14. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий негайно складає протокол, у якому відтворює відповідну частину інформації (ст. 266 КПК).

4.15. У разі відсутності відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий також про це складає протокол.

Розділ V. ПОРЯДОК ЗАСЕКРЕЧУВАННЯ ТА РОЗСЕКРЕЧУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ НОСІЇВ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

5.1. Постанова слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та додатки до нього, протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню.

5.2. Засекречування таких матеріальних носіїв інформації здійснюється слідчим, прокурором, співробітником уповноваженого оперативного підрозділу, слідчим суддею шляхом надання на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (Розгорнутих переліків відомостей, що становлять державну таємницю), відповідному документу грифа секретності.

5.3. Матеріальні носії інформації (далі - МНІ) щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинні містити такі реквізити:

- гриф секретності;
- номер примірника;
- статтю Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (пункт Розгорнутого переліку відомостей, що становлять державну таємницю), на підставі якої здійснюється засекречування матеріального носія секретної інформації;
- дату засекречування;
- підпис, його розшифрування та посаду особи, яка надала гриф секретності.

5.4. У разі виготовлення секретних документів з використанням засобів обчислювальної техніки мають бути забезпечені вимоги законодавства у сфері технічного захисту інформації.

5.5. Матеріальні носії інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості, що становлять державну таємницю, підлягають реєстрації в режимно-секретному підрозділі у встановленому чинним законодавством порядку без розкриття відомостей про особу, стосовно якої заплановано проведення негласної слідчої (розшукової) дії, та виду цієї слідчої дії.

5.6. МНІ щодо організації негласних слідчих (розшукових) дій (постанови, клопотання, ухвали, доручення), результати проведення цих дій (протоколи та додатки до них), а також відповідне службове листування (листи, доповідні, рапорти тощо) зберігаються в окремих номенкла-

турних справах "Документи (постанови, клопотання, ухвали, доручення, листи, доповідні, рапорти тощо) щодо організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій", що проводяться співробітниками (працівниками), які мають безпосередній стосунок до організації та проведення цих заходів.

5.7. Ведення та зберігання номенклатурних справ з організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється з дотриманням вимог законодавства у сфері охорони державної таємниці щодо секретного діловодства.

5.8. Забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій покладається на слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії.

За порушення законодавства про державну таємницю зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із Законом України "Про державну таємницю".

5.9. Після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності МНІ щодо їх проведення підлягають розсекреченню на підставі рішення прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, з урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів після проведення таких дій, у випадку, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України.

5.10. Таке рішення оформлюється постановою прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що погоджується керівником прокуратури.

5.11. Для розсекречення конкретних матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівник органу прокуратури надсилає керівнику органу, де засекречено матеріальний носій інформації, клопотання, у якому зазначаються підстави для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія інформації.

До клопотання долучаються матеріальні носії інформації, грифи секретності яких пропонується скасувати.

5.12. Після отримання клопотання про необхідність скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та відповідних документів керівником органу, де здійснювалося їх засекречування, створюється експертна комісія з питань таємниць (далі - експертна комісія), якій доручається підготовка рішень про скасування грифів секретності цих МНІ.

5.13. Експертна комісія створюється у складі не менше трьох осіб, зокрема фахівців, які мають відповідний рівень знань та досвід роботи

у сфері охорони державної таємниці (залежно від органу: слідчий суддя, слідчий, прокурор у конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, керівник слідчого чи оперативного підрозділу), працівники режимно-секретних підрозділів, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми.

5.14. Персональний склад експертних комісій визначається посадовою особою, яка їх створила.

5.15. Голова експертної комісії організовує її роботу та забезпечує необхідні умови для її виконання.

5.16. Секретар експертної комісії за вказівками голови забезпечує скликання засідання комісії, складає протокол, акт експертної комісії, а також готує проект рішення.

5.17. Основною формою роботи експертної комісії щодо скасування грифів секретності є засідання, необхідність проведення якого та перелік питань для розгляду визначає голова комісії. Він завчасно призначає доповідача зі складу комісії та забезпечує можливість висловити свою думку всім присутнім на засіданні членам комісії.

5.18. Засідання експертної комісії є правомочним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини її членів (але не менше трьох осіб). Рішення приймається простою більшістю голосів, а в разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови комісії.

5.19. Експертна комісія має право одержувати в установленому порядку від прокурора необхідні для виконання покладених на неї завдань інформацію та матеріали, а також готувати з цією метою відповідні запити до інших підприємств, установ, організацій та громадян.

5.20. Результати засідання експертної комісії фіксуються у протоколі, у якому відображаються питання для обговорення та їх результати, запитання, зауваження та пропозиції членів комісії. До протоколу може бути внесена інша інформація, необхідна для розгляду питання по суті. Кожен член комісії має право внести до протоколу свою особисту думку щодо скасування грифу секретності, який розглядався на засіданні.

5.21. Протокол підписується головою та присутніми на засіданні членами експертної комісії.

5.22. Рішення комісії оформляється актом скасування грифів секретності матеріальних носіїв секретної інформації, який затверджується керівником органу.

5.23. В акті зазначається:

- назва матеріального носія інформації, документа або стислий зміст відомостей, що у ньому містяться, обліковий номер і дата реєстрації;
- гриф секретності, стаття Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, на підставі якої матеріальному носію секретної інформації надано гриф секретності;
- посада, прізвище та ініціали посадової особи, яка надала гриф секретності;

- місцезнаходження матеріального носія інформації (номер справи, том, розрахунок розсилки тощо);

- підстава для скасування грифа секретності;

- реквізит, який наданий матеріальному носію секретної інформації.

5.24. В органах прокуратури скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється в тій прокуратурі, де засекречено такий матеріальний носій інформації, у порядку, передбаченому цією Інструкцією.

5.25. Скасування грифів секретності здійснюється працівниками РСО шляхом закреслення однією тонкою лінією попереднього грифа секретності та написання знизу або поруч позначки "Не таємно". Такі виправлення із зазначенням дати засвідчуються підписом начальника РСО або його заступника та скріплюється печаткою РСО. Виправлення в журналах або картках обліку робляться таким самим чином.

5.26. МНІ мають бути розсекречені в максимально стислий строк, але не більше 10 діб з моменту отримання клопотання.

5.27. Після розсекречення зазначених МНІ щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймається рішення про їх зняття з обліку в РСО та долучення до матеріалів кримінального провадження у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку.

5.28. Про розсекречення МНІ службова особа, яка його здійснила, зобов'язана письмово повідомити прокурора, якому такі носії секретної інформації або документи були передані. У письмовому повідомленні зазначається підстава (реєстраційний номер та дата затвердження акта експертної комісії) для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія секретної інформації, документа, попередній гриф секретності та наданий після перегляду реквізит.

5.29. Розсекречені матеріальні носії інформації, які прокурор має намір використати як докази під час судового розгляду, зберігаються на розсуд прокурора в його службовому сейфі чи в сейфі слідчого за вказівкою прокурора.

5.30. До розсекречених матеріалів доступ надається разом з іншими матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України.

5.31. У разі наявності в матеріалах щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій відомостей, що становлять державну таємницю, досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні проводяться з дотриманням вимог режиму секретності та в порядку, передбаченому главою 40 КПК України.

Розділ VI. ПОРЯДОК ЗНИЩЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ (МАТЕРІАЛЬНИХ НОСІЇВ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ФАКТУ, МЕТОДІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ), ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

6.1. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути

негайно знищені на підставі його рішення, викладеного в постанові (ст. 255 КПК України).

6.2. Інформація, отримана в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді, якщо він постановив ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, повинна бути знищена (ст. 250 КПК України).

6.3. Отримані слідчим чи оперативним підрозділом відомості, речі і документи внаслідок такої дії підлягають передачі прокурору як тільки слідчий суддя відмовить у наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії для розгляду питання щодо повернення власнику речей, документів чи прийняття рішення про їх знищення (ст. 255 КПК України).

6.4. У постанові щодо рішення прокурора про знищення відомостей, речей та документів зазначаються відомості щодо кримінального провадження, його реєстраційний номер, короткий виклад обставин злочину, правова кваліфікація злочину, відомості про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (щодо ухвали слідчого судді чи постанови слідчого, прокурора, одержані матеріали), які матеріали використано як докази, які підлягають знищенню, підстави, передбачені КПК України, а також співробітник РСО, якому доручається знищення.

6.4.1. У постанові зазначається повний перелік матеріалів, які підлягають знищенню, їхні реквізити, назви, ознаки тощо. У постанові також зазначаються відомості про те, що власник документів і речей не зацікавлений в їх поверненні, про що є відповідна його заява (ст. 255 КПК України).

6.5. Знищення матеріалів, одержаних у ході негласної слідчої дії, не повинне завдати шкоди для кримінального провадження (ст. 255 КПК України).

6.6. Знищення інформації, відомостей, речей і документів здійснюється (ст. 255 КПК України) під контролем прокурора (за його присутності).

6.7. Знищення відомостей, речей та документів здійснюється у спосіб, що унеможливує їх відтворення, у спеціально обладнаному режимному приміщенні, яке визначено наказом керівника органу, у складі якого діє слідчий підрозділ, керівника Генеральної прокуратури України, прокуратури області, прирівняної до неї. Доступ сторонніх осіб до визначеного приміщення під час знищення секретних документів та речей забороняється.

6.8. Про факт знищення комісією складається акт, у якому зазначаються реквізити речей чи документів, орган, який надав гриф секретності, відображається спосіб знищення.

6.9. Складений акт підписують члени комісії та прокурор, який прийняв рішення про знищення і контролював його виконання.

6.10. Знищення інформації, відомостей, речей та документів до затвердження акта не допускається.

6.11. Окремі передруковані та браковані аркуші проектів клопотань, протоколів негласних слідчих (розшукових) дій, окремі аркуші, чернетки клопотань здаються слідчим, прокурором для знищення до РСО.

6.12. Акти щодо знищення зберігаються в РСО.

Розділ VII. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ІНФОРМАЦІЮ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СТОСОВНО НЕЇ НЕГЛАСНИХ (СЛІДЧИХ) ДІЙ

7.1. Особа, конституційні права якої були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ст. 253 КПК України).

7.1.2. У повідомленні зазначається вид негласної слідчої (розшукової) дії, а також подальше використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні або їх знищення.

7.1.3. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

7.2. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у такий самий строк, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси (ст. 256 КПК України).

7.3. У разі вилучення речей чи документів прокурор при направленні повідомлення повинен з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. При цьому враховується необхідність забезпечення прав та законних інтересів особи, а також запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню (коли речі чи документи є речовим доказом у кримінальному провадженні, у разі виявлення предметів, заборонених до обігу).

{Текст взято з сайту Мін'юсту України <http://www.minjust.gov.ua>}

Додаток 2

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства охорони
здоров'я України
01.08.2000 N 188
(у редакції наказу
Міністерства охорони
здоров'я України
від 29.07.2010 N 634)
(з0900-10)

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
16 серпня 2000 р.
за N 512/4733
Таблиця 1

НЕВЕЛИКІ, ВЕЛИКІ ТА ОСОБЛИВО ВЕЛИКІ РОЗМІРИ наркотичних засобів, що знаходяться у незаконному обігу

Назва наркотично- го засобу	Невеликі розміри (г)	Великі розміри (г)	Особливо великі розміри (г)
1	2	3	4
Бупренорфін	До 0,08	Від 0,8 до 8,0	8,0 і більше
Декстропропаксифен	До 0,6	Від 3,0 до 30,0	30,0 і біль- ше
Дезоморфін*	До 0,01	Від 0,1 до 1,0	1,0 і більше
Канабіс – цілі або різного ступеня подрібнення будь-які частини рослини роду коноплі або їх суміш (за винятком власне дозрілого насіння) незалежно від того, піддавались вони екстракції, де-	До 5,0	Від 500 до 2500	2500 і біль- ше

струкції, гниттю чи враженню пліснявою**			
Канабісу смола – суміш відділеної смоли, пилку чи окремих подрібнених частин рослини коноплі або їх суміш, яка містить тетрагідроканабінол*	До 0,5	Від 50,0 до 500,0	500,0 і більше
Канабісу екстракти (настойки) – засіб, який отримують з будь-яких видів і сортів конопель або канабісу шляхом виділення (екстракції) різними способами і який містить тетрагідроканабінол*	До 0,3	Від 5,0 до 100,0	100,0 і більше
Героїн *	До 0,005	Від 1,0 до 10,0	10,0 і більше
Опій ацетильований – засіб, що містить у своєму складі ацетильовані похідні алкалоїдів опію (у тому числі за наявності інших речовин)*	До 0,005	Від 1,0 до 10,0	10,0 і більше
Етилморфіну гідрохлорид (діонін)	До 0,2	Від 10,0 до 100,0	100,0 і більше
Кодеїн (основа та солі)	До 0,2	Від 10,0 до 50,0	50,0 і більше
Кокаїн (основа та солі незадежно від наявності наповнювачів)	До 0,02	Від 1,0 до 15,0	15,0 і більше
Метадон (фенадон)	До 0,02	Від 1,6 до	20,0 і біль-

		20,0	ше
Меткатинон (ефедрон)*	До 0,01	Від 3,0 до 50,0	50,0 і більше
Морфін (основа та солі)	До 0,03	Від 2,5 до 12,5	12,5 і більше
Макова солома – цілі або різного ступеня подрібнення будь-які частини рослини виду «мак снотворний» або їх суміш (за винятком власне дозрілого насіння) незалежно від того, піддавались вони екстракції, деструкції, гниттю чи враженню пліснявою**	До 50,0	Від 500,0 до 5000,0	5000,0 і більше
Концентрат з макової соломи (опій екстракційний) – засіб, що отримують із макової соломи шляхом виділення (екстракції) різними способами і який містить хоча б один наркотичний алкалоїд або їх суміш (у тому числі за наявності інших речовин) *	До 0,5	Від 50,0 до 250,0	250,0 і більше
Оmnopон	До 0,03	Від 3 до 75,0	75,0 і більше
Опій – сік снотворного маку, що згорнувся, у тому числі медичний, який містить хоча б один наркотичний алка-	До 0,1	Від 50,0 до 250,0	250,0 і більше

лоїд або їх суміш (у тому числі за наявності інших речовин) *			
Піритрамід (дипідолор)	До 0,03	Від 1,5 до 25,5	25,5 і більше
Трамадол	До 0,5	Від 5,0 до 50,00	50,00 і більше
Тримеперидин (промедол)	До 0,03	Від 3,0 до 75,0	75,0 і більше
Фентаніл	До 0,0004	Від 0,002 до 0,2	0,2 і більше
Метилфентаніл (альфа-метилтіофентаніл, альфа-метилфентаніл, ацетил-альфа-метилфентаніл, бета-гідроксифентаніл, 3-метилтіофентаніл, 3-метилфентаніл)	До 0,0002	Від 0,001 до 0,1	0,1 і більше
Пентазоцин	До 2,0	Від 20,0 до 200,0	200,0 і більше
Бензилморфін *	До 0,01	Від 0,1 до 1,0	1,0 і більше
3-моноацетилморфін *	До 0,01	Від 0,1 до 1,0	1,0 і більше
6-моноацетилморфін *	До 0,01	Від 0,1 до 1,0	1,0 і більше
AB-PINACA-CHM*	До 0,015	Від 0,15 до 1,5	1,5 і більше
ADBICA*	До 0,015	Від 0,15 до 1,5	1,5 і більше
B-22*	До 0,015	Від 0,15 до 1,5	1,5 і більше

1. Розміри наркотичних засобів визначені на підставі існуючої практики боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та з урахуванням існуючої міжнародної практики, що

базується на визначеній добовій дозі (definite daily dose) (далі - ВДД) за даними Міжнародного комітету з контролю за наркотиками ООН.

2. До невеликих розмірів віднесені ті, що не перевищують 10 ВДД.

3. Великі розміри - у межах від 100 до 1000 ВДД.

4. Особливо великі розміри перевищують 1000 ВДД.

5. Розміри наркотичних засобів рослинного походження, а також виготовлених у вигляді екстрактів, витяжок, відварів, інших рідин, згідно з існуючими методиками криміналістичних досліджень визначаються у перерахунку на суху речовину.

6. У таблицю включені наркотичні засоби, що на сьогодні знаходяться в Україні в незаконному обігу.

7. При виявленні ізомерів та стереоізомерів, складних і простих ефірів, гомологів та аналогів, метаболітів наркотичних засобів, включених до таблиці 1, невеликі, великі та особливо великі розміри застосовуються, як для відповідних наркотичних засобів, включених до таблиці 1.

* Наведені наркотичні засоби незалежно від розмірів кваліфікуються як особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено (таблиця І список N 1 Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 N 770) (770-2000-п) без застосування спеціального (лабораторного) обладнання з рослин, культивування яких дозволено для промислових цілей за наявності спеціального дозволу (ліцензії). Кількісне визначення маси цих наркотичних засобів здійснюється у перерахунку на суху речовину.

{Таблиця 1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я N 481 (з0886-08) від 20.08.2008; в редакції Наказу Міністерства охорони здоров'я N 634 (з0900-10) від 29.07.2010; із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства охорони здоров'я N 253 (з1201-12) від 11.04.2012, N 280 (з0634-15) від 15.05.2015}

Зовнішні ознаки наркотичного сп'яніння

Для визначення наркотичного сп'яніння необхідно оцінювати, окрім психічного стану, зміну рухової активності та вегетативні ознаки. У психічному стані ми звертаємо увагу, перш за все, на якість свідомості та емоційність, зміни яких створюють загальне враження неадекватності поведінки у цих обставинах, подібності до гострого психозу.

Зовнішні прояви наркотичного сп'яніння різні при прийманні різних видів наркотичних засобів, але є і риси подібності.

Загальними ознаками наркотичного сп'яніння є:

- *зовнішній вигляд та поведінка* в тій чи іншій мірі нагадуючи стан алкогольного сп'яніння, але при відсутності запаху алкоголю з роту або при слабому, не відповідному стану запаху; зміна свідомості: звуження, перекручення або похмурення; зміна настрою: безпричинна веселість, смішливість, балакучість, злобність, агресивність, що явно не відповідають цій ситуації; зміна рухомої активності: підвищення жестикуляція, надмірність рухів, непосидючість або ж, навпаки, безрухомість, млявість, розслабленість, прагнення до покою (незалежно від ситуації); зміна координації рухів: їх плавність, швидкість, сорозмірність (розмах, різкість, неточність), нестійкість при ході, покачування тулубу навіть у положенні сидячи (особливо наявне при закритих очах); завжди порушений почерк;

- *зміна кольору шкіряних покривів*: бідність обличчя і всієї шкіри або, навпаки, почервоніння обличчя та верхньої частини тулубу; блиск очей; сильно звужені або сильно розширені зіниці, що не реагують на світло; зміна слиновиділення: підвищене слиновиділення або навпаки, сухість у роті, сухість губів, осиплість голосу;

- *зміна мови*: її прискорення, підкреслена виразність або ж уповільненість, нерозбірливість, нечіткість мови («каша в роті»),

При прийманні препаратів опійної групи, коли форма сп'яніння ще не змінена, настрій підвищений, благодійний, сп'янілий, відчуває стан приємної істоти, спокою. Він безтурботно посміхається, млявий, розслаблений, малорухомий, намагається, щоб його залишили в спокої. Якщо його потурбувати, то він

виходить з цього стану, але на відміну від алкогольного сп'яніння та інтоксикації іншими наркотичними засобами, не проявляє грубощів, злостивості, агресивності. Він жвавий, охоче розмовляє та відповідає на питання. Міміка та жестикулювання виразні, мова швидка, виразна. Порушень мови та координації рухів не має (на відміну від багатьох інших видів наркотичного сп'яніння). Найбільш достовірні ознаки опійного сп'яніння - звуження зіниць (навіть при пониженому освітленні зіниці не розширюються) та блідність обличчя та всієї шкіри. Характерні також сухість шкіри та сухість у роті. У починаючих наркоманів може спостерігатися зудіння шкіри, обличчя (особливо кінчика носу та за вухами) та верхньої половини тулубу.

Наркотичне сп'яніння при прийманні снотворних та заспокійливих засобів нагадує алкогольне сп'яніння. Настрій підвищений, але швидко змінюється – від пожвавлення балакучості до роздратування, образливості, агресивності з незначного приводу або навіть без приводу. Сп'янілий стає надокучливим, «приставучим» (як при алкогольному сп'янінні старих пияків) багато разів повторює одне і те ж. Мова невнятна, нерозбірлива. Ходьба шотаюча, при ходінні сп'янілий спирається на стіни, хватається за різні предмети, упускає їх, але не звертає на це уваги, а при спробі підняти може впасти і сам. Всі рухи грубі, розмахнути: намагаючись щось взяти зі столу, сп'янілий здалеку замахується, але не попадає у необхідне місце; при спробі виконати дрібні рухи, що потребують великої точності, проявляє метушню, вчиняє масу супутніх непотрібних рухів, прикладає більше або менше зусиль, чим це необхідно. Може спостерігатися намагання до діяльності, але вона не продуктивна, через те, що сп'янілий нетямущий, погано осмислює те, що відбувається, не орієнтується у ситуації, всі реакції уповільнені. З обтяженням сп'яніння вираз обличчя стає неосмисленим, «затупілим», амімічним, губи обвисають, очі напівзакриті, погляд застиглий. Сп'янілий не відповідає на запитання або відповідає не в лад, після тривалої паузи, не реагує на події, що відбуваються навкруги. М'язи тіла також розслаблені. Зіниці розширені, обличчя пастозне, з підвищеним сало- та потовиділенням, язик покритий жовтовато-коричньовим нальотом.

При сп'янінні стимуляторами сп'янілий веселий, жвавий, товариський, безпричинно сміється. Він рухливий, не може всидіти на місці та рухи швидкі, поривчасті, їх надмірно багато, вони некоординовані. Сп'янілий також надмірно жестикулює,

голосно розмовляє. Мова швидка, непослідовна. Спостерігається беззмістовна метушня, надокучливість з розмовами, намагання поділитися своїми незвичайними відчуттями. Кожні покрови бліді, при внутрішньо-вінному прийманні стимуляторів слідів введення дуже багато (як численні висипання), сухість слизових оболонок с постійним облизуванням губів, язик яскравий, блискучий, зіниці, щілини очей розширені, очі блищать, що надає специфічний «божевільний» вигляд обличчю. Гіпертензійні судини (з тахікардією) та м'язові симптоми.

При гашишному сп'янінні спостерігається веселий стан, нестримні приступи сміху, що явно не відповідає ситуації. Сп'янілий не усвідомлює ситуацію, безтурботний, легковажний у своїх вчинках та діях, рішення приймає швидко, без роздумів. Але веселий стан може легко перейти до агресивності, іноді виникають безпричинні бійки. Рухи неприродні, їх координація порушена. Мова «заплестиста», Через порушене сприйняття, коли малі предмети уявляються велетенськими, а великі - малими, він робить неприродні великі кроки, переступаючи через будь що, а намагаючись будь що взяти широко розводить руки і т. ін. Вегетативна симптоматика в значній мірі залежить від якості та кількості вживаного наркотику та від фази сп'яніння. Тому можливі як розширення зіниць, пастозність, почервоніння обличчя, так і звуження зіниць, блідність. Характерні почервоніння склер, блиск очей. Іноді відчутні характерні пахощі коноплі.

При вдиханні ЛНДВ свідомість затьмарена і сп'янілий знаходиться під впливом галлюцинаторних переживань незвичайної яскравості, реальності, звичайні зацікавленість, відчуття задоволення. Але галюцинації можуть носити жахливий характер, відповідно змінюється і поведінка. Можливий непродуктивний стан, що нагадує алкогольне сп'яніння; підвищений настрій, безмежна веселість або приємна загальмованість, приголомшеність, сп'янілі або збуджені, безпричинно сміються, або загальмовані, не одразу відповідають на запитання, не розуміють складних питань. Шкіра гіперемована, на кінцівках іноді мармуровість, обличчя, особливо ніс, набряклий, дихання через ніс ускладнено. Коло губів, у куточках роту спостерігається червона облямівка роздратування, язик з товстим, сіро-жовтим налітом. Очі здаються «божевільними» через виразний блиск очей. Хода хитка, координація рухів порушена. Можливий тремор

пальців рук, закритих вій та навіть голови. І на значній відстані від них сприймаються різкі хімічні пахощі, які можуть зберігатися до 1-2 днів.

У стані сп'яніння іншими психодемічними препаратами (наприклад, циклодом) свідомість затьмарена. Обміркування того, що відбувається навкруги, ускладнено, сп'янілий не сприймає обстановку, яка його оточує, або сприймає її викривлено, не розуміє звертань до нього, не Можу відповісти на найпростіші запитання (котра година, день тижня, де він знаходиться та ін.), відшукати потрібне слово, зв'язати слова у речення, розпочата фраза обривається на півслові. Сп'янілий говорить не до речі, раптово замовкає. Він як би поглинув у себе, у свої відчуття. Різноманітні галюцинації викликають не жах, а цікавість, допитливість, що відображається у міміці. Галюцинації носять «відчутний» характер. Обличчя людей, які його оточують, здаються йому викривленими, і він з цікавістю розглядає їх. Можуть бути і невірні впізнавання - випадковий співбесідник приймається за знайомого. Відсутнє бажання рухатися. Рухи мляві, некоординовані, шкіряні покрови бліді, слизові оболонки сухі, зіниці широкі, характерна «мутність» очей.

Для маскуваня наркотичного сп'яніння наркомани та токсикомани нерідко «для пахощів» полощуть рот спиртом. У таких випадках однаково можливо вірне судження (ступінь сп'яніння більше сили пахощів, а головне - картина сп'яніння відрізняється від алкогольного, але спроба маркування свідчить вже про деякий власний досвід або про спілкування з досвідченими наркоманами.

Запідозрити, що спостерігаючий сп'янілий вживає наркотики допомагають деякі **побічні ознаки**.

Багато хто з наркоманів та токсикоманів, навіть молодого віку, не слідкують за своїм зовнішнім виглядом, брудні, неохайні. Вони виглядають старіше своїх років, з сухою, дряблою, загубившею тургор, вкритою передчасними зморшками або пастозною шкірою, тьмяним, ламким волоссям. При зловживанні ефедрином волосся на голові скуповджене, переплутане, «стоїть дибом». Нігті ламкі, обламуються шарами (особливо у опіоманів); У багатьох немає зубів. Зловживання опіатами та ефедрином призводить до втрати маси тіла до 7-15 кг; чим більше стаж зловживання, тим більше наркомани худі та виснажені.

При зловживанні снотворними, заспокійливими засобами та ефедрином на шкірі з'являється численні гнійні висипання, що залишає після себе пігментні плями.

Для опіоманів також характерна блідість шкіри, при великому «стажу» вживання вона має жовтуватий відтінок. У зловживаючих снотворними та заспокійливими засобами обличчя бліде, нерухоме, немов би маскоподібне, шкіряні покрови мають характерний земляний відтінок, на обличчі - сальний наліт. На тілі спостерігаються сліди ін'єкцій у м'язі або частіше по ході він (в області ліктьових суглобів, на передплечі, затиллі кисток, ступнів, на шиї і навіть мошонці). Віни защілені, прощупуються у вигляді щільний джгутів, вбачаються пігментові темні «доріжки» він з слідами свіжих та старих ін'єкцій. У давніх наркоманів повільно загнуються поранення та інші пошкодження шкіри. Виникаючі запалення у місцях ін'єкцій залишають грубі рубці після розкритих або прорвалих гнійників. Наркомани з великим «стажем» вживання виглядають як хворі-хроніки з якимсь важким захворюванням внутрішніх органів. Але у починаючих наркоманів цих ознак ще може не бути або вони спостерігаються не дуже виразно.

Наркомани, які знаходяться у стані наркотичного сп'яніння, часто протидіють спробам вивести їх з цього стану, вимагають «залишити» їх у спокої або вони намагаються приховати сп'яніння від оточуючих, виглядати більш «тверезими», але поведінка їх при цьому неприродна.

Особливістю поведінки наркоманів навіть вже після витверезіння вже на фоні ясної свідомості, залишається невідповідність ситуації. Вони або не дооцінюють складність ситуації, в якій опинилися, некритичні до факту сп'яніння, не можуть надати аргументованого пояснення своєї поведінки, безтурботні у своїх судженнях, або вперто та безсенсовно заперечують явно очевидні факти. Дуже важливо відмітити, що їх стан враз нестійкий, і вже через одну-дві години після витверезіння настрої різко погіршується. Вони стають зухвалими, грубими. При затриманні можливі демонстраційні протестні дії (самопошкодження, закватування предметів, інсценування суїциду).

До побічних ознак зловживання наркотичними засобами можливо віднести і такі, про яких можна дізнатися не від самого наркоману, а від його близьких. Мають значення відомості про неочікувану зміну у поведінці або у характері, наприклад, незвичайна роботоздатність, прагнення до творчої діяльності або,

навпаки різке зниження активності, загублення інтересу до давніх занять, нові знайомства, що приховуються, зміна режиму дня, тривалі відлучення, напади голоду, тривалого сну, пізні прокидання, немотивоване роздратування. Деякі особи з початком наркотизації зовсім уникають спиртного. Побічними ознаками, що дозволяють запідозрити зловживання наркотичними засобами, є також і раптовий інтерес до домашньої аптечки, посібників по фармакології, дії різних лік, часто поява в аптеках та інших медичних установах, намагання зав'язати знайомство з співробітниками цих установ, нічим не виправдане збільшення грошових витрат, знаходження різних медикаментів або пустих обрано з під них. шприців, голок, різного посуду з слідами незрозумілого використання, ганчірок, губок, поліетиленових пакетів з хімічними або рослинними пахощами.

Різкі зміни у поведінці особливо помітні у *підлітків*. Вони стають грубими, роздратованими, перестають підкорятися дорослим, батькам, вчиняють втечі з дому, прогулюють уроки. Під час втеч вони живуть у підвалах, на горищах, у теплотрасі, вчиняють правопорушення для того, щоб одержати гроші, продукти харчування. наркотичні засоби, займаються жебрацтвом.

Наукове видання

Костянтин Леонідович БУГАЙЧУК,
Олена Олександрівна САВЧЕНКО,
Олена Валеріївна ФЕДОСОВА

**АЛГОРИТМ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З
НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, А ТАКОЖ ОРГАНІЗАЦІЮ АБО
УТРИМАННЯМ МІСЦЬ ДЛЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ,
ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ**

Науково-методичні рекомендації